

ATLAS

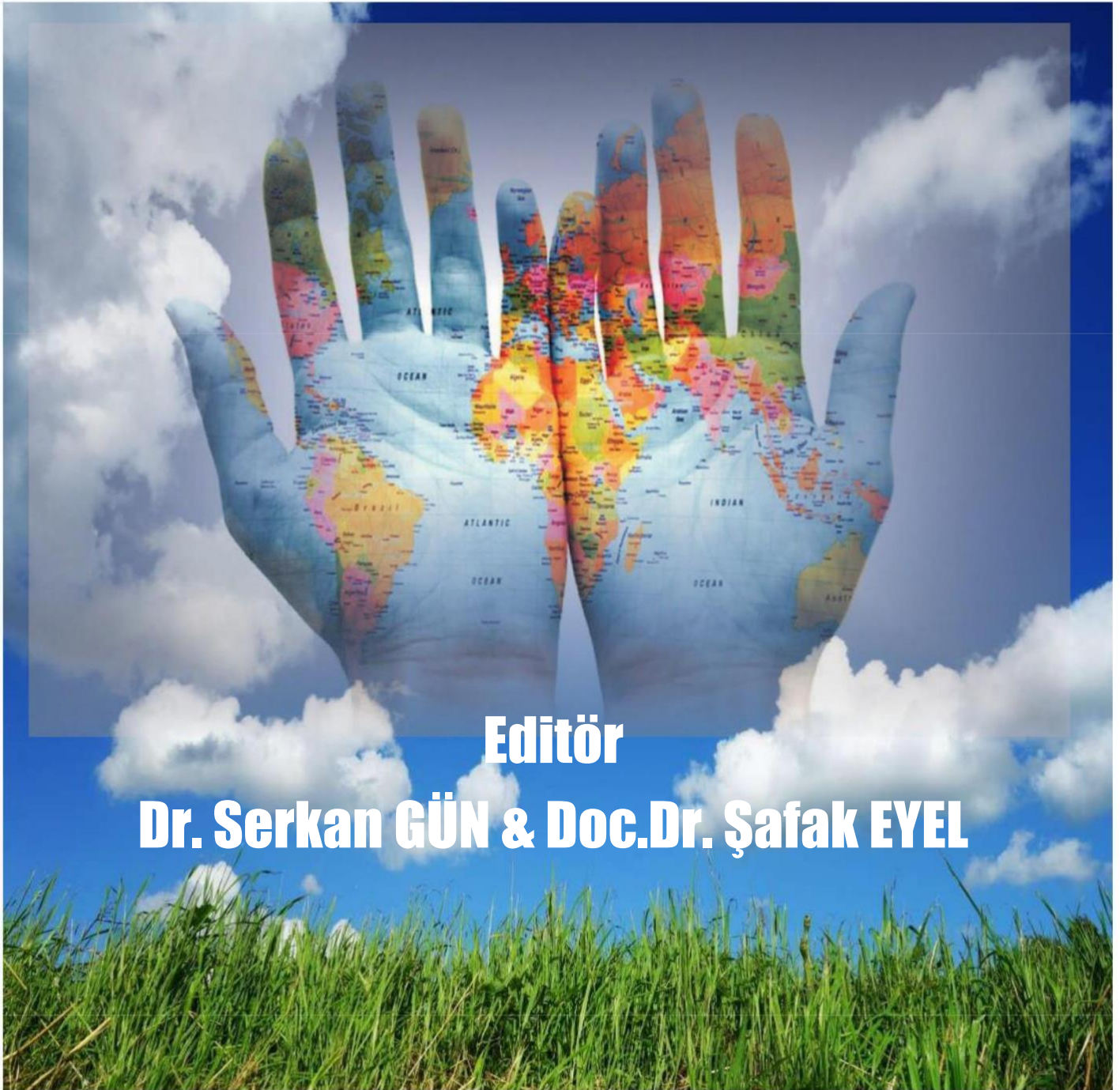
ISSN 2602 - 4128

ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 6 (2021)

Sayı: 11

Yayın Tarihi: 28 10 2022

Editör

Dr. Serkan GÜN & Doc.Dr. Şafak EYEL

ATLAS ULUSAL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sosyal Bilimler Alanında, Tüm Dillerde Yapılan Çalışmaları Yayımlayan indeksli, HAKEMLİ bir E-Dergidir.

2017 yılında yayına başlayan ATLAS Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs ve Ağustos ve Aralık aylarında yayın yapma kararı almıştır.

Dergi sisteminde okuyucu kolaylığı ve açık erişim politikasını benimsemiş olan dergimizde yayımlanmış olan makalelere, kapak, içindikiler kısmına dergi sayısından kolaylıkla ulaşmak ve bilgisayarınıza kaydetmeniz mümkündür.

Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, ulusal hakemli akademik bir yayındır. Dergiye gönderilen çalışmaların daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olması gerekmektedir.

Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen çalışmalar ilgili alanda en az iki alan hakemine yönlendirilir. Hakemlerin olumlu görüş bildirmesi halinde makaleler yayınlanmaktadır.

Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi nitelikli özgün çalışmaları yayınlamaktadır

Yayıncı	İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği
İmtiyaz Sahibi	İKSAD adına Mustafa Latif EMEK
Editör	Dr. Serkan GÜN & Doc.Dr. Şafak EYEL
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü	Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Yayın Tarihi	28 Ekim 2022
İletişim	atlasiksad@gmail.com

ATLAS ULUSAL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
BİLİM VE
DANIŞMA KURULU

DR. ABDULHALİM AYDIN FIRAT ÜNİVERSİTESİ

DR. ABDULLAH KIRAN MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ

DR. ADEM ÜZÜMCÜ KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

DR. ADNAN OKTAY MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

DR. ADİL AKINCI KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

DR. AHMET BOZYİĞİT SİİRT ÜNİVERSİTESİ

DR. AHMET GÜNDÜZ GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

DR. AHMET İHSAN KAYA GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

DR. AHMET KAYAOĞLU MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

DR. AHMET MAZLUM CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

DR. AHMET ULUSOY KARADENİZ TEKNİK

ÜNİVERSİTESİ DR. ALİ EROL EGE ÜNİVERSİTESİ

DR. ALİ RIZA GÜL ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ DR.

ALIA R. MASALİMOVA AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ DR.

ALMA T. AKAJANOVA ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

DR. AMANBAY MOLDİBAEV TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

DR. ARMAĞAN KONAK MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

DR. ARZU ÖZMERDIVANLI KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

DR. ARZU TUNCER HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ

DR. ASLI GÜLER ORDU ÜNİVERSİTESİ

DR. ATILA DOĞAN KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

DR. ATILLA YÜCEL FIRAT ÜNİVERSİTESİ

DR. AYLAK KAŞOĞLU GAZİ ÜNİVERSİTESİ

DR. AYŞE ATAY BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

DR. AYTEN ER GAZİ ÜNİVERSİTESİ

DR. AYŞE YANARDAĞ CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

DR. BAHİT KULBAEVA S.BAYBEŞEV AKTOBE ÜNİVERSİTESİ

DR. BARIŞ AYTEKİN KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

DR. BARIŞ YILDIZ GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ

DR. BEKİR BULUÇ GAZİ ÜNİVERSİTESİ

DR. BEKZHAN B. MEYRBAEV AL – FARABI KAZAK MİLLİ

ÜNİVERSİTESİ DR. BELGİN AYDINTAN GAZİ ÜNİVERSİTESİ

DR. BERRİN GÜZEL ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

DR. BENGÜ HIRLAK KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ

DR. B.K.ZAYADAN AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ

DR. BİROL YILDIRIM KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

DR. BOTAGUL TURGUNBAEVA KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

DR. CANAN GAMZE BAL KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ

DR. CANER KARAVİT MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ

DR. CEMAL İNCE GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

DR. CEMİL ÖRGEV SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

DR. CEYLAN GAZİ UÇKUN KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

DR. CİHAN SEÇİLMİŞ ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

DR. COŞKUN ERDAĞ AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

DR. DURSUN KÖSE	MEHMET AKİF ERSOYÜNİVERSİTESİ
DR. DZHAKİPBEK A. ALTAEV	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. EBRU GÜHER	OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. EDA DİNERİ	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. EDİZ GÜRİPEK	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ELBEYİ PELİT	AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİN ARSLAN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN ÇAKIR	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN KANBUR	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDİNÇ ŞAHİNÖZ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ERKAN ALSU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. EŞREF SAVAŞ BAŞCI	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FATİH TÜRKMEN	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ DR.
FATMA FEHİME AYDIN	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA ÖZTÜRK DAĞABAKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ DR.
FETHİ DEMİR	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FİLİZ METE	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FUNDA BUGAN	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. F. ZİŞAN KARA	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. G.I. ERNAZAROVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GİZEM AKBULUT	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖKHAN KERSE	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖNÜL ERDEM NAS	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GULMİRA ABDİRASULOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GULŞAT ŞUGAYEVA	DOSMUKHAMEDOV ATYRAU DEVLET
DR. GUZEL SADYKOVA	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLAY KARAMAN	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLCAN AVŞIN GÜNEŞ	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER ARSLAN KALAY	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER MUTLU DANACI	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. HACIYUNUS TAŞYALOVA	ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN COŞKUN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN DEMİRKAYA	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN CANDAN	KARAMANOĞLU MEHMETREY
ÜNİVERSİTESİ DR. HAKAN EVİN	ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HALE ALAN	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
DR. HALİL AKMEŞE	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HANİFİ MURAT MUTLU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE KADIOĞLU ATEŞ	İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM
ÜNİVERSİTESİ DR. HATİCE NUR	GERMİR MANİSA CELAL BAYAR
ÜNİVERSİTESİ	
DR. HAYRİYE IŞIK	NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. HEDİYE ŞİRİN AK	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
DR. HİKMETULLAH ERTAŞ	NİĞDE ÖMER HALİDEMİR
ÜNİVERSİTESİ DR. HİKÂMİL BİÇİCİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN ÇETİN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN KOTAMAN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN YAŞAR	SİİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM BOZACI	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

DR. İBRAHİM KILIÇ	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKERİ	GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKÖĞLU	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKE BEZEN TOZKOPARAN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKER YAKIN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS AKHISAR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS ERPAY	SİİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İRFAN KALAYCI	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. İSA ÇELİK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. İSAEVNA URKİMBAEVA	ABILAY HAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜMÜŞ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜNEŞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL SEKİ	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DR. K.A.TLEUBERGENOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ DR. KADRI KURAM BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. KADIR ÖZTAŞ	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. KALEMKAS KALİBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KARLİGASH BAYTANASOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KEMAL EROL	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. KENJEHAN MEDEUBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ DR. KEMAN İLARSLAN AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. KULAŞ MAMİROVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ DR. MALİK YILMAZ ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHABBAT OSPANBAEVA	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA ESİMBOLOVA	KAZAKISTAN NARKHOZ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA MURZAHMEDOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ DR. MEHMET AKSARAYLI DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ALİ TÜRKMEÑOĞLU	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AVCI	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET BURHANETTİN	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ COŞKUN
DR. MEHMET DİKKAYA	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET EMİN USTA	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET GÜLLÜ	GAZİOSMANPAŞA
DR. MEHMET SAİT ŞAHİNALP	HARRAN ÜNİVERSİTESİ DR. MEHMET SALİH MERCAN BITLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET OKUR	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET RECEP TAŞ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET TUNÇER	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET YÜCENURŞEN	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. MELTEM KESKİN KÖYLÜ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN KOPAR	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MİNE ERSEVİNÇ	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. MİRAÇ EREN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMED ASIF YOLDAŞ	AVRASYA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHSİN HALİS	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT BAHADIR	ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT DILMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT KARAHAN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

ALTININ BİR KORUNMA ARACI VE GÜVENLİ LİMAN OLMA ÖZELLİĞİNİN İNCELENMESİ

Tahsin Berk ŞEKER*

*ORCID: 0000-0002-4061-6075, tberk.seker@ticaret.edu.tr

Öz

Bu çalışmada altının bir korunma aracı ve güvenli bir liman olma özellikleri incelenmiştir. Çalışmanın amacı altın fiyatının döviz kuru, tahvil ve hisse senedi gibi temel finansal enstrümanlarla ilişkisini incelemektir. Çalışmada altının ABD 2 yıllık tahvil verim oranına, S&P 500 borsa endeksi ve USD/EUR paritesine kıyasla güvenli liman özelliği ve bir korunma aracı olup olmadığını tespit etmek amacıyla ARCH/GARCH modelleri kullanılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan örneklem döneminde altının trend değişim tarihi belirlenerek tüm örneklem dönemi iki trend dönemi olarak ayrı ayrı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Altın, Güvelli Liman, GARCH

INVESTIGATION OF GOLD AS A HEDGE TOOL AND SAFE HAVEN

Abstract

This study examined the properties of gold as a hedge and a safe haven. The study aims to examine the relationship of the gold price with the main determinants such as exchange rate, bonds, and stocks. The study used ARCH/GARCH models to determine whether gold is a safe haven and a hedging instrument compared to the US 2-year bond yield, the S&P 500 stock market index, and the USD/EUR exchange rate. The trend change date of gold was determined in the sampling period considered within the scope of the study, and the whole sampling period was handled separately as two trend periods.

Keywords: Gold, Safe Haven, GARCH

1. GİRİŞ

Küresel anlamda getirilerde yaşanan düşüşler risklerden korunma ve güvenli liman enstrümanlarına olan ilgiyi artırmaktadır. Piyasa risklerinden korunmak için değerli metaller sıklıkla kullanılan finansal araçlardır. Bu araçlar içinde en yoğun kullanılan değerli metal ise altındır. Altın, platin ve gümüş gibi diğer değerli metallerle karşılaştırıldığında endüstriyel amaçlar için daha az kullanılırken, bir yatırım aracı veya takı malzemesi olarak daha yaygın kullanılmaktadır. Altın kolay takas edilebilir özelliği, dayanıklı olması ve yer üstü altın stoklarının arz akışına göre yeterli büyüklükte olması, altın talebindeki ani bir artışın hızlı ve kolay bir şekilde karşılanabileceği anlamına gelmektedir (Lawrence, 2003: 22).

Altın oldukça likit bir emtia olması ve fiyat değişikliklerine kabul edilebilir düzeylerde tepki vermesi nedeniyle olumsuz durumlarda bile değerini koruma özelliğine sahiptir. Ayrıca altın ana sanayi girdisi olmadığı için görece fiyat değişimleri göstermemektedir. Sahip olduğu bu özellikler sayesinde altın diğer varlıklardan ayrılmaktadır. Bu özellikler hisse senedi piyasalarındaki yatırımcıları, portföylerine altını dahil etmeye teşvik etmektedir. (Ranson ve Wainwright, 2005: 35).

Altın, hem dayanıklılık ve kullanılabilirlik gibi fiziksel özellikleri hem de dünya para sistemi açısından tarihsel bir rol taşıması dolayısıyla finansal piyasalarda önemli bir yere sahiptir. Altın fiyatı enflasyonun bir göstergesi olarak da düşünülebilir. Birçok ülke banknot para birimlerini tamamen veya kısmen desteklemek için külçe altın stokları tutmaktadır. Bu nedenle altın endüstriyel kullanımının yanı sıra bir değer saklama aracı olmuştur (Garner, 1995: 15). Bu bağlamda altın kuyumculuk, havacılık, elektronik gibi alanlarda kullanılmasının yanı sıra, küresel anlamda devletler, kurumlar ve bireyler tarafından finansal krizler, enflasyon ve diğer belirsizliklere karşı korunmak için bir yatırım aracı olarak da kullanılmaktadır (Wang vd., 2011: 808; Thanh, 2015).

Öngörülemeyen durumlar, yatırımcıları yatırımlarını daha güvenli bir varlığa taşıma arayışına itmektedir (Caballero ve Krishnamurthy, 2008). Baur ve McDermott (2010), yatırımcıların aşırı olumsuz piyasa şoklarıyla karşı karşıya kaldıklarında büyük olasılıkla bir sığınak aradıklarını ifade etmiştir. Bu nedenle yatırımcıların bu gibi durumlarda güvenli bir sığınak olarak hangi varlıklara yatırım yapacakları önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir varlığın güvenli liman olarak sınıflandırılabilmesi için hem normal hem de olumsuz piyasa koşullarında değerini koruması gerekmektedir. Geleneksel olarak, birkaç varlık güvenli liman olarak kabul edilmektedir. Özellikle 2008 küresel mali krizinde diğer tüm varlık sınıfları büyük kayıplar yaşarken altın fiyatının keskin bir şekilde yükselmesi, altının yatırımcılar için ideal bir güvenli liman aracı olduğuna inancını artırmıştır (Baur ve McDermott, 2010; Beckmann vd., 2015).

Dünya ekonomisinin belirsizliği göz önüne alındığında, para piyasasında altın enflasyondan korunma aracı olarak ideal bir yatırım aracı olarak görülmektedir. Bireysel ve kurumsal yatırımcılar, portföylerine varlıklar arasında bir denge sağlamak için altını dahil etmektedirler. Ayrıca birçok merkez bankası da döviz kurunu yönetmek, oynaklığı

azaltmak, risk ve getiri dengesinde koruyabilmek için altını kur sepetine dahil ederek varlık portföyünü oluşturmaktadırlar (Shakil vd., 2018: 67). Menon (2015), altının uzun vadede önemli bir yatırım aracı olmaya devam etmesinin en önemli nedenleri olarak; gelişmekte olan ekonomilerin altına olan taleplerindeki artışın, dünyada verimli altın madenlerinin azalması sebebiyle altın arzındaki kısıtlamaları ve altın üretim maliyetindeki artışları ileri sürmüştür. Bu sebeplerle altın fiyatlarının daha da yükseleceğini ifade etmiştir. Nitekim faiz oranlarının yatırımcılar için cazip gelmediği, Avrupa ülkelerinde finansal açıdan temerrüt risklerinin arttığı ve hisse senedi piyasalarında ani düşüşlerin olduğu 2008 küresel kriz döneminde altın istikrarlı bir şekilde değer kazanmıştır (Apak vd., 2012: 1)

Altın her piyasa koşulunda değerini koruma özelliğine sahip olması açısından oldukça önemli bir finansal araç olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple yatırımcıların portföylerinde altının özel bir konumu bulunmaktadır. Geleneksel olarak, hisse senedi fiyatlarında yaşanan düşüş sonucunda, altın fiyatlarındaki bir artış ortaya çıkmaktadır. Nitekim son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalar, (Shahzad vd., 2020; Naem vd., 2020) altının hisse senetleri ile negatif korelasyon gösterdiğini bildirmektedir. Hisse senedi fiyatlarındaki düşüş sonucunda altın fiyatlarında ortaya çıkan yükseliş, altının hisse senetlerine karşı işlevsel bir koruma sağladığının bir göstergesi olarak düşünülebilir (Dar ve Maitra, 2017: 5491).

Bir yatırım aracının "riskten korunma" aracı olarak ifade edilebilmesi için diğer finansal yatırım araçlarının getirileri ile ilişkisiz veya negatif ilişkili olması gerekmektedir. Bir yatırım aracının güvenli liman olarak ifade edilebilmesi için ise o yatırım aracının kriz veya resesyon dönemlerinde diğer yatırım araçlarıyla ilişkisiz veya negatif ilişkili olması gerekmektedir (Baur ve Lucey, 2010: 219; Kaul ve Sapp, 2006: 124). Bu bağlamda altın bir korunma aracı olarak ifade edilebilir. Nitekim Baur ve Lucey (2010) ve Kaul ve Sapp (2006) altını diğer varlıklarla ilişkisiz (zayıf riskten korunma) veya negatif ilişkili (güçlü riskten korunma) bir varlık olarak tanımlamaktadır.

Levin vd (2004), Blumen(2007) ve Chang-Tesh Hsieh (2002) altının bir riskten korunma aracı olduğunu ampirik olarak ortaya koymuşlardır. Altın günümüzde enflasyona karşı bir korunma aracı olmasının yanında, bir kriz veya ekonomik çalkantı sırasında avantajlı bir varlık haline gelmiştir. Bu sebeple yatırımcıların kriz dönemlerinde diğer varlıklara kıyasla daha iyi performans gösterdiğine inandıkları için altına yöneldikleri söylenebilir (O'Connel, 2007; Harmston, 2003; Knox, 2002).

Altına atfedilen en önemli özelliklerden biri de güvenli liman olma özelliğidir. Bir varlık, stres veya durgunluk döneminde diğer herhangi bir varlıkla ilişkisiz (zayıf güvenli liman) veya negatif korelasyonlu (güçlü güvenli liman) ise güvenli liman olarak kabul edilir. Literatürde genellikle güvenli liman olarak kabul edilen varlıklar arasında; altın (Baur ve Dermott, 2010; Hood ve Malik, 2013; Reboredo, 2013), tahviller (Ciner vd., 2013), döviz (Rinaldo ve Soderlind, 2010), ham petrol (Elie vd., 2019), kripto para (Shahzad vd, 2020) ve yenilenebilir enerji yatırımları (Erdoğan vd., 2022) bulunmaktadır. Bu çalışmada döviz (USD/EUR), S&P 500 hisse senedi ve ABD 2 yıllık devlet iç borçlanma senetleri için altının korunma ve güvenli liman özelliğini ARCH/GARCH modelleri kullanılarak test edilmiştir. Hisse senetleri için altının korunma aracı ve güvenli liman özelliği tanımları için Baur & Lucey (2010) ve Baur & McDermott (2010)'un çalışmaları dikkate alınmıştır. Buna göre altın, diğer varlıklar ile ilişkisiz ise hisse senetlerine karşı zayıf, negatif ilişkili ise güçlü bir koruma görevi görür. Hisse senedi piyasalarındaki çalkantılı dönemlerde hisse senetleri ile ilişkisiz ise zayıf, negatif ilişkili ise güçlü bir güvenli liman görevi görmektedir.

2. T LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Birçok çalışma, hisse senetlerinin ve tahvillerin riskten korunma, çeşitlendirme ve bir güvenli liman aracı olma potansiyellerine yönelik kanıtlar ortaya koymuştur (Baur ve Lucey, 2010; Baur ve McDermott, 2010; Beckmann vd., 2015; Bredin vd., 2015; Gürgün ve Ünalı, 2014). Baur ve McDermott (2010), Avustralya, Kanada ve Japonya hariç 1979–2009 döneminde başlıca gelişmiş ülkeler ve BRIC ülkeleri örneğine odaklanarak küresel finansal sistemdeki altının rolünü araştırmış ve borsa hareketlerine göre altının güvenli bir liman olduğunu ifade etmişlerdir.

Baur ve Lucey (2010), ABD, İngiltere ve Almanya hisse senedi ve tahvil getirileri ile altın getirileri arasındaki ilişkileri 1995–2005 dönemi için ele almışlardır. Çalışmada, altının ortalama olarak hisse senetlerine karşı korunma aracı olduğunu ve ekstrem borsa koşullarında güvenli bir liman olduğunu ortaya koymuştur. Beckmann vd. (2015) normal zamanlardan kriz dönemlerine geçişte altının riskten korunma ve güvenli liman hipotezlerini koşullu olarak test etmek adına yumuşak geçiş regresyon (STR) modeli kullanmıştır.

Hammoudeh vd. (2011) çalışmasında risk yönetimi açısından altının yanı sıra diğer değerli metallerin önemini ortaya koyarken, Conover vd. (2009), yatırımcıların değerli metal firmalarının hisse senetlerini portföylerine ekleyerek portföy performansını önemli ölçüde iyileştirebileceklerini öne sürmüştür. Ayrıca Riley (2010) özellikle istikrarsız makroekonomik koşullar ve ekonomi politikası belirsizliği varlığında değerli metallerin genel olarak yüksek beklenen getiriye sahip olduklarını ve diğer varlık sınıflarına göre önemli avantajlara sahip olduklarını belirlemiştir. Öte yandan, bazı çalışmalar (Daskalaki ve Skiadopoulos, 2011; Adams ve Glück, 2015; Silvennoinen ve Thorp, 2013) emtia piyasalarının finansallaşması ile birlikte ortak hareket etmeleri ve benzer volatil yapıya sahip olmaları nedeniyle altının riskten korunma ve çeşitlendirme potansiyelinin azaltılabileceğini ifade etmişlerdir.

Wang et al. (2016) çalışmasında aşırı risklerin, altının güvenli liman veya riskten korunma özelliğini artırdığını ifade etmiştir. Ayrıca bu özelliğin kriz sonrası dönemlerde kriz öncesi dönemde olduğundan daha net bir şekilde ortaya çıktığını belirtmiştir. Worthington ve Pahlavani (2007) çalışmalarında Hindistan, Çin ve Orta Doğu'daki altın talebini incelemiş ve bu ülkelerde yaşanan talep artışının uluslararası piyasalarda artan altın talebinin nedenlerinden biri olduğunu ifade etmişlerdir.

Hem kurumsal hem de bireysel yatırımcıların altına gösterdikleri ilgiden dolayı altının finansal sistem içindeki önemi oldukça belirgindir. Hem bireysel hem de kurumsal yatırımcılar altını alternatif bir varlık sınıfı olarak kabul etmektedirler (Shahbaz vd, 2014). Buna rağmen, altının riskten korunma ve güvenli liman özelliği, titiz deneysel araştırmalara tabi tutulmamıştır. Baur ve Lucey (2010), Baur ve McDermott (2010) gibi nispeten sınırlı sayıda araştırma, altının bu iki özelliğini hisse senetleri için incelemeye çalışmıştır. Hisse senetleri için altının riskten korunma ve güvenli liman özelliğini test etmek için farklı çalışmalar farklı yaklaşımlar izlemiştir. Shahbaz vd. (2014), yapısal kırılmaların mevcudiyetinde Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) sınır testini kullanarak altının enflasyona karşı bir korunma işlevi görme kabiliyetini incelemiştir. Bhanja ve Dar (2015), altın ve hisse senedi getirilerini farklı frekanslarda test etmek için dalgacıkları kullanmışlardır. Bununla birlikte, hisse senedi piyasalarının zirvede ve dipte olduğu

zamanlarda altının performansını incelemek için çeşitli ondalık dilimlerde altın ve hisse senedi arasındaki zamanla değişen korelasyonları kullanmamışlardır.

Altını konu alan bazı çalışmalar altının enflasyondan korunma özelliğine odaklanmaktadır. Levin vd. (2004) çalışmalarında 1976-1999 dönemi arasında altın ile genel fiyatlar arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi ele almışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre altının genel fiyatlara karşı korunma kabiliyetine sahip olduğunu tespit edilmiştir. Levin ve Wright (2006) gerçekleştirdikleri çalışmada Hindistan, Çin, Türkiye, Suudi Arabistan ve Endonezya gibi büyük altın tüketiminin olduğu ülkelerde altının enflasyona karşı etkin bir korunma sağladığını belirlemişlerdir. Wang vd. (2011) çalışmalarında Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya için enflasyon ve altın arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. 1971-2010 yılları arası verileri kullanarak yapmış oldukları çalışmada finansal piyasaların durgun ve hareketli oldukları dönemlere göre altın ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre finansal piyasaların durgun olduğu dönemlerde altın hem ABD hem de Japon enflasyonu için bir korunma işlevi taşımadığı belirlenmiştir. Buna karşın finansal piyasaların hareketli oldukları dönemlerde, altının Amerika Birleşik Devletleri'nde enflasyona karşı korunma işlevini gösterdiği fakat Japonya'da bir korunma işlevi taşımadığı belirlenmiştir. Beckmann ve Czudaj (2013) çalışmalarında enflasyon ve altın arasındaki ilişkiyi İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Euro bölgesi için incelemişlerdir. Çalışmada, 1970 ile 2011 yılları arasındaki aylık veriler kullanılarak Markov anahtarlama vektör hata düzeltme modeli ile uzun vadede altının enflasyona karşı korunma olarak kullanılabileceğini tespit edilmiştir.

Altın ile döviz kuru arasındaki ilişkiye odaklanan birçok çalışma bulunmaktadır. Capie vd. (2005), 1971-2004 yılları arasındaki haftalık veriler ile GARCH modelini kullanarak altının döviz kuru dalgalanmalarına karşı bir koruma işlevinin olduğunu tespit etmiştir. Joy (2011) de altının dolar kuru riskine karşı bir korunma aracı olduğunu ifade etmiştir. Wang ve Lee (2011) çalışmalarında eşik vektör otoregresif modelini (TVAR) kullanarak altın getirileri ile döviz kurları arasındaki nedensel ilişkiyi Japonya için tahmin etmişlerdir. Çalışmada altının Japon Yen'inin amortisman kayıplarını azalttığını belirlemişler ve altının korunma özelliğinin yen döviz kurundaki değer kaybının büyüklüğüne bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Reboredo (2013) çalışmasında altın ve ABD doları arasındaki bağımlılığı incelerken hem bağımlılık yapısını hem de bağımlılık düzeyini inceleyebilmek adına kapulaları kullanmıştır. Çalışmada altın ile amortismanlar arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya konulurken, altın ile döviz kurları arasındaki simetrik kuyruk bağımlılığın olduğu ve altının dolar karşısında etkili bir güvenli liman olduğunu tespit etmiştir. Zagaglia ve Marzo (2013) finansal kriz döneminde altın ve dolar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen sonuçlar altın ve dolar arasındaki ilişkinin kriz ve kriz öncesi dönemler arasında önemli bir değişiklik göstermediğini ortaya koymuştur. Reboredo ve Castro (2014) altının dolar karşısında riskten korunma ve güvenli liman özelliğini inceledikleri çalışmalarında koşullu bağımlılık temelinde riskten korunma ve güvenli liman özellikleri arasında ayırım yapan olabilirlik oranı testini kullanarak, altının dolar hareketlerine karşı bir korunma aracı özelliği taşıdığını belirlemişlerdir.

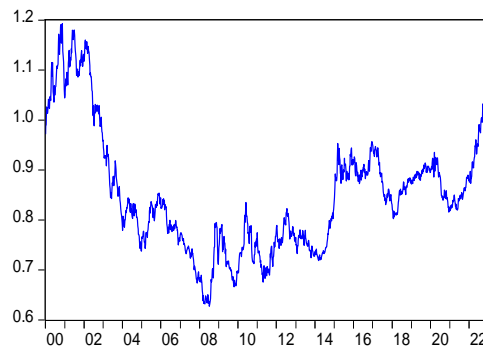
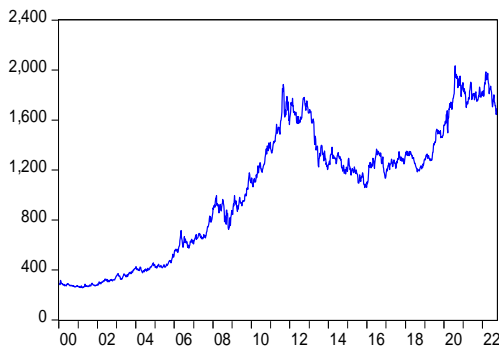
Altının hisse senetleri ile olan ilişkisi literatürde en yaygın incelenen konulardan biridir. Bredin vd. (2015), yatırım dönemlerini dikkate alarak ABD, İngiltere ve Almanya için 1980-2013 döneminde hisse senedi, tahvil ve altın fiyatlarının günlük verileri ile Wavelet analizini kullanarak bir korunma aracı ve güvenli liman olması özellikleri açısından altının tutarlılığını araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar söz konusu ülkeler için altın, hisse senedi ve tahviller arasında karşılıklı olarak düşük bağımlılığın olduğunu göstermektedir. Çalışmada bugünden bir yıl sonrasına kadar yatırım düşüncesinin altın için bir riskten korunma aracı olduğu ortaya konulmuştur. Kriz sonrasında altının güvenli liman olma rolü üzerine yaptıkları çalışmada, 1980'lerin başındaki ekonomik daralmayı, 1987'deki Kara Pazartesi çöküşünü ve 2008 küresel mali krizini ele almışlardır. Altının, finansal kriz dönemlerinde hisse senetlerine karşı sürekli güvenli bir liman olarak hareket ettiğini tespit etmişlerdir. Ancak, altın, 1980'lerin başındaki ekonomik daralma sırasında ABD hisse senedi piyasası ile pozitif bir ilişki sergilemiştir. Bu nedenle bu dönemde altının güvenli liman özelliği göstermediği ifade edilmiştir. Kumar (2014) çalışmasında genelleştirilmiş VAR-ADCC-BVGARCH modelini kullanarak Hindistan'da altın ve sanayi sektörü endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen sonuçlar hisse senedi portföylerine kıyasla hisse senedi-altın portföyünün risklerin dağıtılması açısından fayda sağladığı belirtilmiştir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

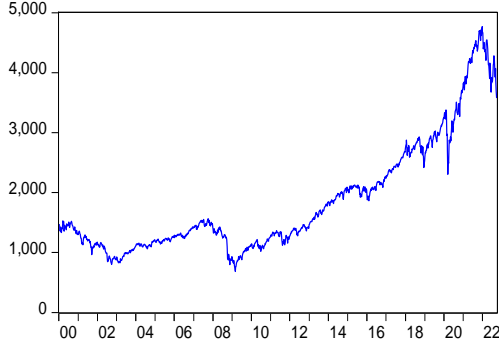
3.1. Veri Seti

Çalışma kapsamında bir ons altının dolar cinsinden değerini gösteren XAUUSD değeri, ABD 2 yıllık tahvil verim oranı, S&P 500 borsa endeksi ve döviz kuru olarak USD/EUR paritesi değişkenlerinin kullanılmıştır. Söz konusu değişkenlerin 03.01.2000 ile 30.09.2022 dönemi arasındaki 1188 gözlemi kapsayan haftalık değerler ile incelemeler yapılmıştır. Çalışma verileri Thomson Reuters Eikon veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler söz konusu dönemde tekil olarak incelenmiştir. Söz konusu değişkenlerin değişimi Şekil 1.'de görülmektedir.

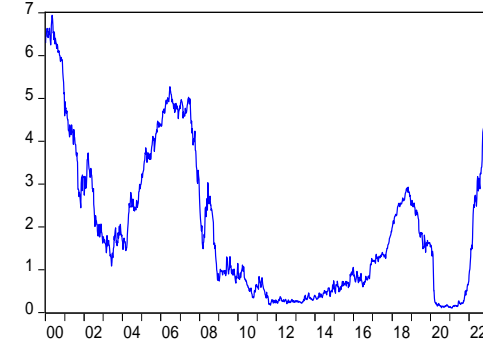
Şekil 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenlerin Yıllar İçindeki Değişimi

SP500

ABD2Y

Çalışmanın esas olgusu olan altın fiyatları incelendiğinde 2000'li yıllarda başlayan artış trendinin 2012 yılı itibariyle bittiği ve sonrasında bir düşüş trendi yaşandığı sonrasında tekrar bir yükseliş yaşandığı görülmektedir. Bu sebeple gerçekleşen bu trend dönüşümleri arasında altının değişiminin ayrı ayrı incelenmesinin daha sağlıklı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. ABD 2 yıllık tahvil verim oranı incelendiğinde 2000'li yıllarda başında başlayan düşüş trendi 2008 yılında yön değiştirerek kuvvetli bir yükseliş olmasa da tekrar artış trendi içerisine girmiştir. S&P 500 borsa endeksi değerleri 2000 ile 2008 yılları arasında durağan bir seyir izlemiş daha sonra 2022 yılının başına kadar artış trendi yaşamıştır. Çalışmada kullanılan diğer değişkenlere kıyasla volatilitenin en fazla olduğu değişkenin ABD 2 yıllık tahvil verim oranı olduğu söylenebilir. 2000 yılı ile 2022 yılları arasında genel olarak düşüş yaşandığı görülen tahvil verimi en düşük değerini 2011 yılında almıştır. 2016 yılına kadar sınırlı bir artış yaşamışsa da bu artış 2019 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem sonrasında keskin bir düşüş sonrası tekrar artış trendine girmiştir.

Çalışma kapsamında altının trend dönüşleri belirlenerek her bir trend dönemi için ayrı ayrı analizler gerçekleştirilecektir. Bu sebeple trend dönüşümlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu trend dönüşümünün belirlenmesi amacıyla trend fonksiyonu ve trend dönüşüm noktasını ortaya koyan testler kullanılmıştır. Perron (1997) yazısında kırılımı seçerken en küçük t istatistiğini gösteren katsayının seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Perron (1989) çalışmasında kırılma noktasının modele dışsal olarak eklenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu varsayım altında, kırılma zamanını tanımlayan dışsal değişken zaman serisine eklenerek Dickey-Fuller testinin uygulanmasıyla yapısal kırılma test edilir. Bu kapsamda hem Dickey-Fuller hem de Perron testinden yararlanılması uygundur. Özata ve Esen (2010) çalışmasında belirttiği üzere Perron'un kullandığı yöntem standart Dickey-Fuller'dan farklı olarak modele katsayısı gibi eklemeler yaparak istatistik hesaplamaktır. Bu bağlamda Perron testinin standart Dickey-Fuller testinin geliştirilmiş hali olduğunu söyleyebiliriz. Analiz için Eviews 10 paket programı kullanılmıştır. Trend kırılımının belirlenmesi için Minimize Dickey-Fuller t-statistic kullanılmış ve gecikme uzunluğu 9 olarak belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 1'de görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre trend dönüş tarihi 01/03/2013 olarak belirlenmiştir.

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-Statistic	p
XAU_USD(-1)	0.981740	0.004672	210.1499	0.0000
D(XAU_USD(-1))	-0.005436	0.029173	-0.186324	0.8522
D(XAU_USD(-2))	-0.007783	0.029191	-0.266617	0.7898
D(XAU_USD(-3))	-0.047656	0.029196	-1.632297	0.1029
D(XAU_USD(-4))	-0.033690	0.029221	-1.152950	0.2492
D(XAU_USD(-5))	-0.023184	0.029226	-0.793262	0.4278
D(XAU_USD(-6))	-0.048842	0.029207	-1.672255	0.0947
D(XAU_USD(-7))	-0.019801	0.029240	-0.677180	0.4984
D(XAU_USD(-8))	-0.008509	0.029287	-0.290544	0.7715
D(XAU_USD(-9))	-0.015061	0.029296	-0.514105	0.6073
C	-0.290450	2.012357	-0.144333	0.8853
TREND	0.049310	0.011941	4.129305	0.0000
INCPTBREAK	-16.45707	3.724665	-4.418403	0.0000
TRENDBREAK	-0.010958	0.010647	-1.029186	0.3036
BREAKDUM	14.32643	26.32246	0.544266	0.5864
R-squared	0.997495	Mean dependent var		1047.199
Adjusted R-squared	0.997465	S.D. dependent var		517.2650
S.E. of regression	26.04331	Akaike info criterion		9.370051
Sum squared resid	788809.5	Schwarz criterion		9.434629
Log likelihood	-5503.960	Hannan-Quinn criter.		9.394399

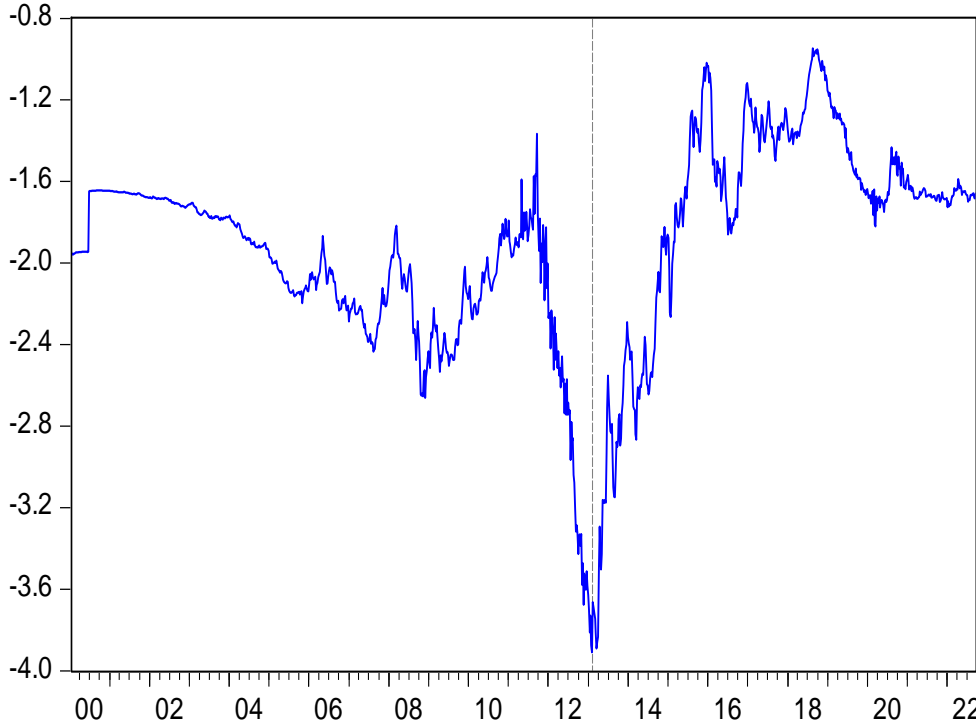
F-statistic	33082.09	Durbin-Watson stat	1.997622
Prob(F-statistic)	0.000000		

Tablo 1. Birim Kök Testi Sonuçları

Elde edilen trend dönüşüm noktasının grafiksel gösterimi Şekil 2.'de görülmektedir. Şekilde görüldüğü gibi 2000 yılı ile 2013 yılları arasını bir trend dönemi alınırken bu dönem sonrası başka bir dönem noktası olarak belirlenmiştir.

Şekil 2. Dickey-Fuller T-Statistic Trend Kırılım Grafiği

Dickey-Fuller t-statistics

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda çalışma kapsamında yapılacak incelemeler 03.01.2000 ile 01/03/2013 arası bir dönem 08.03.2013 ile 30.09.2022 arası başka bir dönem olmak üzere iki dönem üzerinden gerçekleştirilmiştir.

3.2. Yöntem

Çalışmada altının ABD 2 yıllık tahvil verim oranına, S&P 500 borsa endeksi ve USD/EUR döviz kuruna kıyasla güvenli liman özelliği ve bir korunma aracı olup olmadığını tespit etmek amacıyla ARCH modelinin geliştirilmiş hali GARCH modeli kullanılmıştır. Engle (1982)'ye göre zaman serileri modellerinde ARCH, süreçlerin öngörü hatalarının koşulsuz sabit varyansın ziyade geçmişe bağlı bir değişen varyansa sahip ilişkisiz süreçler olduğu kabul eder. ARCH, modelleri klasik zaman serisi analizlerinde varsayılan sabit varyans varsayımının yerine varyansın gecikmeli hata karelerinin bir fonksiyonu olduğunu kabul etmektedir. ARCH modelinin tahmin edilmesi esnasında koşullu varyans denklemindeki nisbi gecikmelerin uzun seçilmesi koşullu varyans denkleminde parametrelerin negatif olmaması şartını karşılamaması sebebiyle ARCH modelleri genişletilerek daha etkin bir (GARCH) model geliştirilmiştir. (Nargeleçekenler, 2004: 153-179).

Çalışmada ilk olarak kullanılacak değişkenlerin tanımlanması gerekmektedir. Bu tanımlamanın tam olarak yapılabilmesi ve çalışmanın amacının yeteri düzeyde karşılanabilmesi amacıyla ekonometrik bir model belirlenmiştir. Bu doğrultuda modellerde kullanılan bağımlı değişken ons başına altının dolar karşılığı değeridir. Bağımsız değişkenler ise ABD 2 yıllık tahvil verim oranı, S&P 500 borsa endeksi ve döviz kuru olarak USD/EUR paritesidir. Tablo 4.1'de çalışmada kullanılan değişkenler ve analizde kullanılan kısaltmaları verilmiştir.

Değişken Adı	Değişken Türü	Kısaltma
Ons Başına Altının Dolar Karşılığı	Bağımlı Değişken	xauusd
ABD 2 Yıllık Tahvil Verim Oranı	Bağımsız Değişken	abd2y
S&P 500 Borsa Endeksi	Bağımsız Değişken	sp500
Dolar/Euro Paritesi	Bağımsız Değişken	usdeur

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kısaltmaları

Çalışma kapsamında kullanılacak olan bağımsız değişkenler tespit edildikten sonra, elde edilen veriler doğrultusunda bağımlı değişken ile ilişkiyi ortaya koyan matematiksel model oluşturulmaktadır. Ortaya konulan bu model ile bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki belirlenebilmektedir. Tully ve Lucey (2007)'e göre GARCH modeli hem piyasada meydana gelen yenilikler sonucunda ortaya çıkan volatilitenin simetrik olduğunu varsaymakta hem de olabilirlik oranı testi tarafından desteklenmektedir (Apak vd., 2012: 2). Bir diğer ifadeyle GARCH modeli ile orta vadede meydana gelen ortalama volatilité, gecikmeli varyans ve şokların toplamına bağlı bir otoregresyon modeli ile tespit edilebilmektedir. Bu sebeple çalışmada her iki trend dönemi için de GARCH (1,1) modeli uygulanmıştır. GARCH modelinde koşullu varyans kendi gecikmelerine bağlıdır. GARCH (1,1) modelinde, t zamanında getiri oranlarında beklenmedik şekilde büyük bir artış veya azalış olması durumunda bu değişimler, bir sonraki

dönemde beklenen değişkenlikte bir artış ortaya çıkarması beklenir. GARCH(1,1) denklemini aşağıdaki gibi (1) ifade edilebilir.

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \alpha u_{t-1}^2 + \beta_i \sigma_{t-i}^2 \quad (1)$$

Burada;

α_0 : uzun vadeli varyans

σ^2 : güncellenmiş varyans tahmini (en son varyans tahmininin bir fonksiyonu)

u : Hata terimi

olarak ifade edilmektedir.

Bu çalışmada, model tahminleri Eviews paket programı kullanılarak hesaplanmıştır. Çalışmada her bir değişkenin haftalık kapanış verileri kullanılarak haftalık getiri değerleri elde edilmiştir. Elde edilen getiri değerlerinin logaritmaları alınarak değişkenler analize tabi tutulmuştur. Getiri oranı aşağıdaki (2) gibi hesaplanmaktadır.

$$r_{j,t} = \ln \left(\frac{p_{j,t}}{p_{j,t-1}} \right) \quad (2)$$

Burada $r_{j,t}$ t zamanındaki j varlığının getiri oranı, $p_{j,t}$ t zamanındaki j varlığının değeri, $p_{j,t-1}$ t zamanından bir önceki dönemde j varlığının değeri olarak ifade edilmektedir.

3.3. Bulgular

Çalışmada altının ABD 2 yıllık tahvil verim oranına, S&P 500 borsa endeksine ve USD/EUR paritesine kıyasla güvenli liman özelliği ve bir korunma aracı olup olmadığı ARCH/GARCH modelleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Serilerin ARCH ya da GARCH modelleri ile tahmin edilebilmesi için çarpıklık değerinin negatif, basıklık değerinin 3'den büyük olması gerekmektedir (Uğurlu, 2019: 33). Bu nedenle ilk olarak değişkenlerin her iki trend dönemi için tanımlayıcı istatistikleri Tablo 3'te sunulmuştur. Elde edilen istatistikler her iki trend döneminde her bir değişken için basıklık katsayısının 3'den büyük olduğunu göstermektedir. Bu serilerin kalın kuyruk şeklindeki bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca her bir değişkenin çarpıklık değerlerinin negatif olduğu görülmektedir. Bu durum değişkenlerin sola çarpık bir dağılım gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bu sebeple ARCH/GARCH modelleri ile tahmin yapılması uygundur.

	03.01.2000 ile 01/03/2013				08.03.2013 ile 30.09.2022			
	İlk Trend Dönemi				İkinci Trend Dönemi			
	lrxausd	lrusdeur	lrsp500	lrabd2y	lrxausd	lrusdeur	lrsp500	lrabd2y
Ort	0.0025	-0.0003	0.00010	-0.0046	0.0001	0.0005	0.0017	0.0056
Medyan	0.0040	-0.0006	0.0014	-0.0049	0.0010	0.0003	0.0036	0.0054
Max	0.1329	0.0603	0.1135	0.3411	0.0802	0.0386	0.1142	0.5258
Min	-0.0896	-0.0495	-0.2008	-0.4037	-0.0902	-0.0409	-0.162	-0.6014
Std.Sapma	0.0250	0.0146	0.0268	0.0776	0.0202	0.0110	0.0230	0.0955
Çarpıklık	-0.1572	-0.2636	-0.7985	-0.3758	-0.3357	-0.2272	-1.028	-0.396
Basıklık	5.13553	3.86538	9.41796	6.59874	4.64512	4.05139	11.555	9.4895
Gözlem	687	687	687	687	500	500	500	500

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenlerin durağan olup olmadıkları artırılmış Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ile incelenmiştir. Test sonuçları Tablo 4.'te sunulmuştur. Elde edilen sonuçlar verilerin her iki dönem için düzeyde durağan olduklarını göstermektedir.

Düzye		03.01.2000 ile 01/03/2013				08.03.2013 ile 30.09.2022			
		İlk Trend Dönemi				İkinci Trend Dönemi			
		lrxausd	lrusdeur	lrsp500	lrabd2y	lrxausd	lrusdeur	lrsp500	lrabd2y
Sabitli	t-Statistic	-27.342	-25.589	-28.01	-26.86	-21.685	-24.369	-24.04	-21.14
	Prob.	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Sabit ve Trendli	t-Statistic	-27.329	-25.577	-28.05	-26.85	-21.720	-24.357	-24.04	-21.13
	Prob.	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Sabit ve Trendsiz	t-Statistic	-27.078	-25.591	-28.03	-26.77	-21.70	-24.32	-23.92	-21.09
	Prob.	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
		*	*	*	*	*	*	*	*

Tablo 4. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

* %1 önem düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Değişkenler (Bağımlı Değişken: lrxaususd)	Katsayı	Std. Hata	z-Statistic	p
lrusdeur	-0.727754	0.050683	-14.35891	0.0000*
lrsp500	0.028963	0.033112	0.874678	0.3817
lrabd2y	-0.035488	0.009975	-3.557552	0.0004*
Varyans Denklemi				
C	3.72E-05	9.75E-06	3.816067	0.0001
RESID(-1)^2	0.140294	0.028641	4.898445	0.0000
GARCH(-1)	0.780676	0.037505	20.81506	0.0000
R ²	0.202311			
Adjusted R-squared	0.199971			
Log likelihood	1680.878			
Durbin-Watson	2.080910			

Tablo 5. 03/01/2000 ile 01/03/2013 arası için GARCH Model Tahmin Sonuçları

* %1 önem düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde altın üzerinde %1 önem düzeyinde USD/EUR paritesinin ve ABD 2 yıllık tahvil verimlerinin etkili olduğu ($p < 0,01$) S&P 500 indeksinin ise anlamlı bir etkisinin olmadığı ($p > 0,01$) belirlenmiştir. Ayrıca 07.01.2000 ile 01/03/2013 dönemi için USD/EUR paritesinin (-0,72) ve ABD 2 yıllık tahvil (-0,03) değişkenlerinin katsayı değerleri negatiftir.

İkinci trend dönemi olarak ifade edilen 08.03.2013 ile 30.09.2022 arası için GARCH model tahmini Tablo 6'da sunulmuştur.

Değişkenler (Bağımlı Değişken: lrxaususd)	Katsayı	Std. Hata	z-Statistic	p
lrusdeur	-0.615902	0.067859	-9.076176	0.0000*
lrsp500	0.034193	0.027709	1.233992	0.2172
lrabd2y	-0.067457	0.007321	-9.214366	0.0000*
Varyans Denklemi				
C	1.02E-05	4.12E-06	2.470188	0.0135
RESID(-1)^2	0.075377	0.016936	4.450769	0.0000
GARCH(-1)	0.888404	0.024074	36.90359	0.0000
R ²	0.240225			
Adjusted R-squared	0.237168			
Log likelihood	1336.600			
Durbin-Watson	1.877674			

Tablo 6. 08/03/2013 ile 30/09/2022 arası için GARCH Model Tahmin Sonuçları

* %1 önem düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde önceki trend dönemine benzer şekilde altın üzerinde %1 önem düzeyinde USD/EUR paritesinin ve ABD 2 yıllık tahvil verimlerinin etkili olduğu ($p < 0,01$) S&P 500 indeksinin ise anlamlı bir etkisinin olmadığı ($p > 0,01$) belirlenmiştir. Ayrıca 07.01.2000 ile 01/03/2013 dönemi için USD/EUR paritesinin (-0,61) ve ABD 2 yıllık tahvil (-0,06) değişkenlerinin katsayı değerleri negatiftir.

Yeni nesil teknoloji olan kripto para yazılımının mimari yapısı olarak tanımlanabilir. Blok zincir teknolojisi, para alışverişlerinin tamamının kaydının tutabildiği ve şifrelendiği bir sistem sunar. EPRS (2014). Bitcoin Market. Ayrıca yüksek güvenlik özelliğine ve şifreleme tekniğine sahip bir sistem olarak; ağında bulunan tüm işlemler için tutan dijital hesap defteridir. Blockchain, aynı zaman içinde yapılan her faaliyetin bloklandığı, her yeni faaliyette yeni blokların oluşturulduğu veriler tabanıdır. Yapılan işlemle ilgili bir zaman damgası oluşturulmasıyla beraber katılımcıların anlık bitcoinleri meydana gelir. (Vigna ve Casey, 2017). Ayrıca, Blockchain teknolojisi her bir veriyi listeleyebilmesi özelliğiyle güvenli para gönderimini de sağlamaktadır. Bitcoin'in ayrılmaz özelliği olan bu teknoloji, ikili harcama handikabını yok ederek taraflar arasında güvenli harcama bağlantısının meydana gelmesini sağlamaktadır. (Swan, 2015). Blockchain adındaki terimi kullanan ilk çalışma Haber ve Stornetta (1990) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmadan sonra Nakamoto, Bitcoin isimli makalesinde bu terimden bahsetmiştir. Nakamoto (2008) çalışmasında "blockchain" yerine "chain of blocks" terimini tercih etmiş, Haber ve Stornetta makalesine atfen, bu teknolojinin çeşitli düğümler veya bilgi işlem cihazları için kullanılan dağıtık hesap tekniğine (Distributed Ledger Technology- DLT) dayandığını belirtmiştir.

Dünya Ekonomik Forumu'na göre Blockchain ya da DLT, herhangi bir aracıya ihtiyaç olmadan verilerin ikililer arasında olarak alışverişini direk olarak sağlayabilen teknoloji protokolüdür. Ağdakiler şifreli kimlikleri ile anonim olarak işlemlerini yapabilirler. Möser, M. (2013). İşlemlerden her biri değiştirilemez işlem zincirine eklenerek ağdaki kullanıcılar bütününe dağıtılır (WEF, 2008:4)

SONUÇ

Bu çalışmada altının finansal piyasalarda bir korunma aracı ve güvenli liman olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Güvenli liman olma özelliği, olağan dışı fiyat hareketlerinin olduğu kriz dönemlerinde de korumayı ifade etmektedir. Güvenli limandan kasıt kar etmek değil anormal düşüşlerden ve oluşan zararlardan minimum seviyede etkilenmektir. Risk dönemlerinde sığınacak bir liman arayan yatırımcı için bir varlığın güvenli liman özelliği taşıması gerekirken, piyasaların normal seyrinde olduğu dönemlerde ortaya çıkabilecek risklerden korunabilmek için bir varlığın korunma aracı olma özelliği taşıması gerekmektedir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda altının çeşitli trend dönemlerinde söz konusu bu özellikleri taşıyıp taşımadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın örneklem döneminde altının trend değişim tarihi belirlenerek tüm örneklem dönemi iki trend dönemi olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. İlk trend dönemi için elde edilen sonuçlara göre altının USD/EUR paritesine ve ABD 2 yıllık tahvil yatırımlarına karşı güçlü bir koruma görevi gördüğü ifade edilebilir. Altın; USD/EUR paritesi, ABD 2 yıllık tahvil yatırımları ve S&P500 endeksinde volatilitenin arttığı dönemlerde güvenli liman olma özelliği göstermiştir.

İkinci trend dönemi için elde edilen sonuçlara göre altın yükseliş trendinde olmasada stabil fiyat hareketleri ile güvenli liman olma özelliğini sürdürmüştür.

Elde edilen sonuçlar altının 2000 yılından bu yana genel anlamda bir korunma aracı olduğunu göstermektedir. Kriz dönemlerinde aşırı volatiliteye karşı güvenli limandır.

Kaynakça

- Adams, Z., & Glück, T. (2015). Financialization in commodity markets: a passing trend or the new normal?. *Journal of Banking & Finance*, 60, 93-111.
- Apak, S., Akman, V., Çankaya, S., & Sönmezer, S. (2012). The Case for Gold Revisited: A Safe Haven Or A Hedge?. *EMAJ: Emerging Markets Journal*, 2(2).
- Baur, D. G., & Lucey, B. M. (2010). Is gold a hedge or a safe haven? An analysis of stocks, bonds and gold. *Financial Review*, 45(2), 217-229.
- Baur, D. G., & McDermott, T. K. (2010). Is gold a safe haven? International evidence. *Journal of Banking & Finance*, 34(8), 1886-1898.
- Beckmann, J., & Czudaj, R. (2013). Gold as an inflation hedge in a time-varying coefficient framework. *The North American Journal of Economics and Finance*, 24, 208-222.
- Beckmann, J., Berger, T., & Czudaj, R. (2015). Does gold act as a hedge or a safe haven for stocks? A smooth transition approach. *Economic Modelling*, 48, 16-24.
- Bhanja, N., & Dar, A. B. (2015). "The beauty of gold is, it loves bad news": evidence from three major gold consumers. *Economic Change and Restructuring*, 48(3), 187-208.
- Bredin, D., Conlon, T., & Poti, V. (2015). Does gold glitter in the long-run? Gold as a hedge and safe haven across time and investment horizon. *International Review of Financial Analysis*, 41, 320-328.
- Caballero, R. J., & Krishnamurthy, A. (2008). Collective risk management in a flight to quality episode. *The Journal of Finance*, 63(5), 2195-2230.
- Capie, F., Mills, T. C., & Wood, G. (2005). Gold as a hedge against the dollar. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 15(4), 343-352.
- Ciner, C., Gurdgiev, C., & Lucey, B. M. (2013). Hedges and safe havens: An examination of stocks, bonds, gold, oil and exchange rates. *International Review of Financial Analysis*, 29, 202-211.
- Dar, A. B., & Maitra, D. (2017). Is gold a weak or strong hedge and safe haven against stocks? Robust evidences from three major gold-consuming countries. *Applied Economics*, 49(53), 5491-5503.
- Daskalaki, C., & Skiadopoulos, G. (2011). Should investors include commodities in their portfolios after all? New evidence. *Journal of Banking & Finance*, 35(10), 2606-2626.
- Elie, B., Naji, J., Dutta, A., & Uddin, G. S. (2019). Gold and crude oil as safe-haven assets for clean energy stock indices: Blended copulas approach. *Energy*, 178, 544-553.
- Engle, R. F. (1982). Autoregressive conditional heteroscedasticity with estimates of the variance of United Kingdom inflation. *Econometrica: Journal of the econometric society*, 987-1007.
- Erdoğan, S., Gedikli, A., Çevik, E. İ., Erdoğan, F., & Çevik, E. (2022). Precious metals as safe-haven for clean energy stock investment: Evidence from nonparametric Granger causality in distribution test. *Resources Policy*, 79, 102945.
- Garner, C. A. (1995). How useful are leading indicators of inflation?. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*, 80(2), 5-18.
- Gürgün, G., & Ünalımsı, İ. (2014). Is gold a safe haven against equity market investment in emerging and developing countries?. *Finance Research Letters*, 11(4), 341-348.
- Hammoudeh, S., Malik, F., & McAleer, M. (2011). Risk management of precious metals. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 51(4), 435-441.
- Hood, M., & Malik, F. (2013). Is gold the best hedge and a safe haven under changing stock market volatility?. *Review of Financial Economics*, 22(2), 47-52.
- Joy, M. (2011). Gold and the US dollar: Hedge or haven?. *Finance Research Letters*, 8(3), 120-131.
- Kaul, A., and Sapp, S. (2006). Y2K Fears and Safe Haven Trading of the U.S. Dollar, *Journal of International Money and Finance* 25(5): 760-769. doi:10.1016/j.jimonfin.2006.04.003.
- Kumar, D. (2014). Return and volatility transmission between gold and stock sectors: Application of portfolio management and hedging effectiveness. *IIMB Management Review*, 26(1), 5-16.
- Lawrence, C. (2003). *Why is gold different from other assets? An empirical investigation*. London, UK: The World Gold Council.
- Levin, E. J., Ghosh, D., MacMillan, P., & Wright, R. E. (2004). Gold as an inflation hedge?. *Studies in Economics and Finance*, 22, 1-25.
- Levin, E. R., and Wright, R. E. (2006). Short-Run and LongRun Determinants of the Price of Gold, *World Gold Council Research Study*, 32.

- Naeem, M. A., Hasan, M., Arif, M., & Shahzad, S. J. H. (2020). Can bitcoin glitter more than gold for investment styles?. *Sage Open*, 10(2), <https://doi.org/10.1177/2158244020926508>.
- Nargeleçekenler, M. (2004). Euro kuru satış değerindeki volatilitenin ARCH ve GARCH modelleri ile tahmini. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 54(2), 153-179.
- Ranaldo, A., & Söderlind, P. (2010). Safe haven currencies. *Review of finance*, 14(3), 385-407.
- Ranson, D., & Wainwright, H. C. (2005). *Inflation protection: Why gold works better than "linkers"*. London, World Gold Council.
- Reboredo, J. C. (2013). Is gold a safe haven or a hedge for the US dollar? Implications for risk management. *Journal of Banking & Finance*, 37(8), 2665-2676.
- Reboredo, J. C., & Rivera-Castro, M. A. (2014). Wavelet-based evidence of the impact of oil prices on stock returns. *International Review of Economics & Finance*, 29, 145-176.
- Shahzad, S. J. H., Bouri, E., Roubaud, D., & Kristoufek, L. (2020). Safe haven, hedge and diversification for G7 stock markets: Gold versus bitcoin. *Economic Modelling*, 87, 212-224.
- Shakil, M. H., Tasnia, M., & Saiti, B. (2018). Is gold a hedge or a safe haven? An application of ARDL approach. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 23(44), 60-76.
- Silvennoinen, A., & Thorp, S. (2013). Financialization, crisis and commodity correlation dynamics. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 24, 42-65.
- Thanh, S.D. (2015), Threshold effects of inflation on growth in the ASEAN-5 countries: a panel smooth transition regression approach, *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, Vol. 20 No. 38, 41-48.
- Uğurlu, E. (2019). Research Data Analysis Using EViews: An Empirical Example of Modeling Volatility. In *Research Data Access and Management in Modern Libraries* (pp. 292-324). IGI Global.
- Wang, K. M., Lee, Y. M., & Thi, T. B. N. (2011). Time and place where gold acts as an inflation hedge: An application of long-run and short-run threshold model. *Economic Modelling*, 28(3), 806-819.
- Wang, K.M., Lee, Y.M. and Thi, T.B.N. (2011), Time and place where gold acts as an inflation hedge: an application of long-run and short-run threshold model, *Economic Modelling*, Vol. 28 No. 3, 806-819.
- Zagaglia, P., & Marzo, M. (2013). Gold and the US dollar: tales from the turmoil. *Quantitative Finance*, 13(4), 571-582.
- Perron, P., 1997, Further Evidence on Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables, *Journal of Econometrics*, 80, p.355-385.
- Perron, P., 1989, The Great Crash , The Oil Price Shock and the Unit Root Hypothesis, *Econometrica*(57), p.1361-1402.
- Özata, Erkan ve Esen, Ethem; (2010); "Reel Ücretler ile İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi" *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, p. 55-70.

TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA FİNANSAL DİJİTALLEŞME

Tahsin Berk ŞEKER*

*ORCID: 0000-0002-4061-6075, tberk.seker@ticaret.edu.tr

Öz

Bu çalışmada dünyadaki para kavramının ortaya çıkışı, Türkiye ve dünyadaki finans sisteminin tarihsel gelişim süreci üzerinde incelemelerde bulunulmuştur. Geçmişten günümüze olan bu süreçte, büyüyen ve gelişen finans piyasaları son olarak sanallaşma sürecine girmiştir. Bu süreç finans sektöründe önemli değişikliklere yol açmıştır. Finans sektöründe daha önce hiç ihtiyaç duyulmayan yeni gereksinimleri ortaya çıkarmıştır. Finansal piyasalarda ortaya çıkan “yeni ödeme sistemleri, aracılık faaliyetleri, kripto paralar, yeni nesil kayıt ve takas sistemleri, evden(uzaktan) çalışma imkanları, online alışveriş platformları - siteleri, denetimli - denetimsiz borsalar, güvenlik sistemleri” günümüzü etkileyen finansal yeniliklerdir. Sanallaşma süreci ile birlikte ortaya çıkan bu yenilikler olumlu olumsuz yanlarıyla birlikte irdelenerek geleceğe yönelik çıkarım ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Dijitalleşme, Paranın Tarihi, Kripto Para, E – Ticaret, İstihdam

FINANCIAL DIGITALIZATION IN TURKEY AND IN THE WORLD

Abstract

In this study, the emerge of the notion of money in the world and historical progress of financial system in Turkey and the World, have been researched. In this process -from the past to the present- the growing and developing financial markets have finally turned into the process of virtualization. This process has led to remarkable changes in the financial sector. New necessities never required before have come out. "New payment systems, brokerage operations, crypto money, new types of registration and swap systems, distance (online/home office) work conditions, online shopping sites, controlled/uncontrolled stock markets, security systems" are all financial innovations affecting our modern day, which have emerged in the financial markets. Finally, a number of inferences and recommendations have been offered prospectively by studying the innovations which have come out concurrently with the process of virtualization.

Keywords: Financial Digitalization, Money Of History, Crypto Money, E – Trade, Employment

1. GİRİŞ

Tarihsel süreçte insanlar ve topluluklar ödeme yapmak için pek çok yöntem geliştirmişlerdir. Takas yada sözlü anlaşmaya dayalı ilkel yöntemler artan ticaret ihtiyacıyla birlikte işlerliğini kaybetmiştir. Rakamsal olarak itibari değere sahip paralar kullanılmaya başlanmıştır. Bunun bulunan ilk örneği M.Ö. 6. yüzyılda Lidya da kullanılmaya başlanılan madeni paralardır. 2100 yıl önce Çin’de ilk deri para yapılmıştır. 7. Yüzyıldan itibaren yine Çin’de bilinen ilk kağıt paralar üretilmiştir. Çin de üretilen kağıt paralar çok hafif oldukları için döneminde Çin Halkı tarafından “uçan para” olarak adlandırılmıştır. Kağıt para sistemini Avrupalılar ilk kez 13. Yüzyılda Gezgin Marco Polo’nun Çin seyahat

notlarından öğrenmiş ve kullanmaya başlamıştır. Avrupada'da 13. Yüzyılda altın, gümüş gibi kıymetli madenleri temsilen elle hazırlanan senet biçimindeki paralar yerini, 17. Yüzyılın sonlarında matbaa da basılan kağıt paralara bırakmıştır.

Dünya'nın ilk anonim şirketi olarak kabul edilen Doğu Hindistan Şirketi ortaklık senedi ve kar alma hakkı sunsa da Lawson P. (1993) bunları para olarak nitelendirmek doğru değildir.

Osmanlı İmparatorluğun'da ilk kağıt paralar "Kaime" ismiyle 1840 senesinde Sultan Abdülmecid tarafından düzenlenmiştir. Uluyol O. (2019). İlk çıkarılan kaimeler el yazması ve taklidi kolay olduğundan 1842 senesinde matbaa baskı sistemine geçilmiştir. 1863 yılında istendiğinde altına çevrilecek şekilde kaimeler çıkarılmıştır. 1915 yılından itibaren çıkarılan paralar Alman Hazine Bonoları dayanak gösterilerek "Evrak-ı Nakdiye" adı altında çıkarılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında hala Osmanlı Parası kullanılmaya devam etmiştir. Bu süreç 1927 senesinin sonuna kadar devam etmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren 9 farklı emisyon grubu (E1-E2-E3-E4-E5-E6-E7-E8-E9) para piyasaya çıkarılmış. Günümüzde E9 emisyon grubu paralar kullanılmaktadır. (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası)

Paraların itibari değeri hem bireyler hem devletler arasında tarih boyunca tartışmalar ve fikir ayrılıklarına yol açmıştır. 1969 senesinde IMF devletler arasındaki bu sorunu ortadan kaldırmak için "SDR" para birimini oluşturmuştur. Bu para banknotlar halinde halkın kullanımına sunmak için değil devletler arası borçlanmayı dizayn etmek için itibari olarak çıkarılmıştır. SDR' in banknotu yoktur. Sanal olarak dijital ortamda tutulmaktadır. SDR 1969 yılında ilk oluşturulduğunda 0.888671 gram altına sabitlenmiştir. Bu oran 1969 senesinde 1 USD = 1 SDR' a denk gelmektedir. 1974 senesinden itibaren SDR farklı ülkelerin para birimlerine endekslenmeye başlamıştır. 1981 senesinden itibaren ise Küresel Finans Sisteminde etkisi büyük 5 para birimi olan "Amerikan Doları, Japon Yeni, Alman Markı, Fransız Frangı ve İngiliz Sterlini" ortalamaları alınarak SDR değeri oluşturulmuştur. Avrupa Birliği kurulduktan sonra Fransız Frangı ve Alman Markı listeden çıkarılarak yerine EURO eklenmiştir. Akabinde Çin Yuanı da hesaplamalara dahil edilen para birimlerinden biri olmuştur. Günümüzde SDR hesaplanma şekli USD %41,73, EUR %30,93, YUAN %10,93, JPY %8,33, GBP %8,09 ortalama ile yapılmaktadır. (International Monetary Found)

Basılan kağıt paralar ve kıymetli madenler geçerliliğini korurken dijitalleşen dünya yenilikleri beraberinde getirdi. 1946 da John Biggins şuanki kredi kartlarının temelini oluşturan "plastik para" fikrini keşfetti. Bankalar kredi kartına ek yeni ürünler çıkardı. Kart bilgilerini gizlemek isteyen yada kendini güvenceye almak isteyen kullanıcılar için sanal kartlar oluşturuldu. Bu kartlar sadece müşteri tarafından belirlenen limitler ve belirli bir süre aralığında kullanılabilme gibi özelliklere sahipti. Online ortamda oluşturulup kullanılan bu kartlar istenildiği an kapatılıp yerine yenisi açılabilir. Fiziki bir temele dayanmadığı için internet ortamında işlemler çok hızlı ve kolay bir şekilde yapılabilir oluşu sanal kartların en önemli özelliklerinden. (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası)

Gelişen, sanallaşan ve ürün yelpazesi artan piyasalar bazı organizasyonların da oluşmasına sebep oldu. Uluslararası para transfer sistemleri (swift, western union vb), uluslararası ödeme

sistemleri (amazon, paypal vb.) ortaya çıktı. Yapılan işlemler merkezi otoriteler tarafından kayıt altına alınmaya başlandı. Türkiye de MKK örneğini kayıt kuruluşlarına örnek olarak verebiliriz.

Başlarda bankacılık hizmetleri insan gücüne dayalı (gişe hizmetleri, müşteri hizmetleri) üzerinden yürüken günümüzde yerini (ATM, Mobil Bankacılık, İnternet Bankacılığı) 'na bıraktı. Türkiye'de tezgah üstü piyasaların yerini düzenli piyasalar almaya başladı. Buna en iyi örneği geçmişte İstanbul Kapalı Çarşıda yapılan pek çok finans işleminin artık düzenlenmiş piyasalarda yapılmasına örnek olarak gösterebiliriz. Borsa İstanbul AŞ., ürün ihtisas borsaları gibi pek çok düzenlenmiş borsa tezgah üstü işlemleri azaltarak ticareti resmi ve denetlenebilir hale getirdi. Bir yandan dijitalleşme ile eskisi gibi yüksek sayılarda finans sektöründe insan gücüne gerek kalmazken bir yandan da ortaya çıkan yeni kurumlar ve görev tanımlarıyla farklı iş gücü alanları da oluşmuş oldu.

2. TÜRKİYE'DE FİNANS SİSTEMİNİN TARİHÇESİ

2.1. Osmanlıda İlk Bankanın Kuruluşu

Osmanlı'da ilk kurulan banka 1847 yılında Bank-ı Der Saadet (Banque De Constantinople)'dur. Galatalı Bankerler tarafından özel sermayeli olarak kurulmuştur. Tetik N. Kanat E. (2019) Dış borçlarını ödeyemediği için kısa sürede iflas açıklamıştır. 1856 da yerine Osmanlı Bankası kurulmuştur. Bankanın kurulmasındaki esas amaç Osmanlı'nın dış borçlarını ödemektir. 2001 senesinde Garanti Bankası satın alana kadar Osmanlıdan bu yana en uzun ömürlü bankamız olmuştur.

1863 yılında Osmanlı'nın Pirot Kasabasında Mithat Paşa tarafından Ziraat Bankası'nın ilk şubesi kurulmuştur. O dönem Memleket Sandıkları olarak geçen sistemin bir örneği olarak da görmek mümkündür. İşleyişi yardımlaşma ve dayanışma üzerine kuruludur. Geleneksel yapıdadır. Dağıtılan kredilerin üçte ikisinin yörenin ihtiyaçları için kullanılması kararlaştırılmıştır. Faaliyetleri ile günümüzde ki Ziraat Bankası'nın temellerini atmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere memleket sandıkları ismini ahşap sandıklardan almaktadır. 1883 te işleyişte bozulmalar olması sebebiyle Memleket Sandıkları, Menafi Sandıkları'na dönüştürülmüştür. Kurt, İ. (2015). 15 Ağustos 1888 'den itibaren modern banka şubelerine dönüşmüşlerdir. Resmi olarak Ziraat Bankası ismine kavuşmuştur. Osmanlı'nın Balkanlarda ki topraklarını kaybetmesiyle Ziraat Bank'ın temellerinin atıldığı Pirot İlçesi şuan Sırbistan topraklarındadır. Süreyya İ. A. (1994). Osmanlı'da ilk bankanın kurulmasında İttihat ve Terakkicilerin milliyetçi görüşleri de etkin olmuştur. Oktar, Suat ve Arzu Varlı (2009). BDDK 2021 verilerine göre parasal büyüklük olarak Ziraat Bankası günümüzde Türkiye'nin en büyük bankasıdır.

Başlıca diğer kamu bankalarından; 1933' de Halkbank kurulmuş ve 1938 senesinde faaliyetlerine başlamıştır.(Halkbank Par1) Vakıfbank ise 1954 senesinde kurulmuştur. (Vakıfbank Par1)

2.2. Osmanlıda İlk Borsanın Kurulması

Osmanlı' da borsanın temellerini Galata Borsasının attığına inanılmaktadır. O dönemde bu faaliyetleri banker ve sarrafların yürüttüğü düşünülmektedir. İşlemler tezgah üstü niteliktedir. Resmi denetlenen düzenli bir piyasa olmasada bankerlerin yaptığı işlemler Galata Borsası olarak anılmasını sağlamıştır. (Nevzat Tetik/Ersin Kanat, 2019:143)

1800'lerde Kırım Savaşıyla birlikte Osmanlı ciddi bir finansman ihtiyacı duymuştur. Osmanlı çıkardığı tahvilleri satmaya başlamıştır. Yabancı devletlerin de teşvikiyle 1866 senesinde kurulan borsa 1973 nizamiyesi ile "Dersaadet-i Tahvilat Borsası" ismini almıştır. İMKB. (2010).

2.3. Osmanlıda İlk Anonim Şirketin Kurulması

Osmanlı'da ilk anonim şirket Şirket-i Hayriyedir. 1850 senesinde Sultan Abdülmecid tarafından kurulmasıyla çok ortaklı yapıya sahip ve anonim şirket olarak kabul edilmiştir. İstanbul Boğaziçi bölgesinde deniz yolcu taşımacılığı üzerine faaliyet göstermiştir.(Fatma Şensoy,2018)

2.4. Türkiye Dönemi İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının Kurulması

Başbakan Turgut ÖZAL'ın 1984'te "menkul kıymetler ve borsalar" hakkında yönetmelik çıkarmasının ardından 26 Aralık 1985 de İMKB kurulur. İMKB' de ilk satışa çıkarılan paylar Boğaziçi Köprüsünün ortaklık senetleridir. Yapılan işlemler için Ürdün'ün tahta sisteminden esinlenilmiştir. Tahta sistemi alış – satış ve fiyatların yazılıp silindiği kara tahtadan adını alır. Günümüzde deyim olarak hala kullanılmaya devam etmektedir. Cağaloğlu'da Ziraat Bankasının 2. ve 3. katını kullanarak işlemlerine başlayan İMKB günümüzde İstinye'deki ihtişamlı binasına taşınmıştır. İMKB. (2010). Elektronik sistemlerin gelişmesi ve sanallaşmanın etkisiyle eski tahta sistemi ve kağıt senet satışı ortadan kalkmıştır. MKK ve Takasbank gibi kurumların sürece dahil olmasının ardından sistem tam olarak dijitalleşmiştir. Herşey elektronik ortamda yapılır hale gelmiştir. Bu sayede işlemler çok hızlı ve düşük maliyetle gerçekleştirilmesinin yanı sıra SPK gibi devlet otoriteleri tarafından denetlenebilir hale gelmiştir. Borsanın şeffaflığını arttırmıştır.

2.5. Tezgah üstü Ve Düzenlenmiş Piyasa Ayrımının Oluşması

Geçmişte işlemler şahıslar arası anlaşma yada sözleşmeye dayanmaktaydı. İki kişinin yada kuruluşun kendi arasında belirli bir tutara kadar ve belirli bir fiyattan, belirlenen tarihler içerisinde döviz alım satım sözleşmesi yapmasını örnek olarak verebiliriz. Bu tarzda bir sözleşmenin anlaşmayı yapan taraflar hariç, üçüncü kişilerce taraf olunması söz konusu değildir. Özellikle kapalı çarşı döviz işlemleri bu duruma çok güzel bir örnek olacaktır. Bu nispetteki işlemler genel olarak tezgah üstü işlemler olarak anılmaktadır. Piyasaların gelişmesi, denetlenmesi ve dijitalleşmesiyle birlikte benzeri işlemler düzenlenmiş piyasalarda da yapılmaya başlanmıştır. Tezgah üstü piyasaların aksine, düzenli piyasalarda yapılan işlemin yerine getirilmesinden işlemin yapıldığı borsa, kayıt, takas kuruluşlarında sorumluluğu vardır. Üçüncül kişiler işlemlere direkt olarak taraftır. Verilen hizmetten komisyon, saklama ücreti vb. olarak sistemden kar ederler. Bun duruma İMKB'de vadeli işlem ve opsiyon piyasasında işlem gören türev ürünleri örnek verebiliriz.

2.6. Yatırım-Kalkınma-Katılım-Mevduat Bankacılığı Kavramlarının Ayrışması

Geçmişte bankacılık faaliyetleri tek çatı altında toplanırken piyasaların büyümesi ve gelişmesiyle farklı alt dallara ayrılmıştır. İhtiyaçlar yatırım bankacılığı, mevduat bankacılığı, kalkınma bankacılığı, katılım bankacılığı gibi oluşumları doğurmuştur.

Mevduat Bankacılığı; Kendi adına ve kendi hesabına mevduat toplanılmasını ifade eder. Esas faaliyetlerini mevduat toplamak ve kredi satmak olarak nitelendirebiliriz.

Kalkınma Bankacılığı; Küçük işletmelerin ve kurumsal firmaların yatırımlarına finansman sağlamak amacıyla faaliyet gösterirler. Şen A. (2004)

Yatırım Bankacılığı; Aracı banka olarak nitelendirilebilir. Faaliyetleri kalkınma bankacılığı ile bazı benzerlikler gösterir. Kurumların pay satışları, halka arzlar, bono – tahvil satışları gibi

faaliyetlerde aracılık yapar. İşletmelerin yada bireylerin birbirlerinden borç almasında aracıdır. Şen A. (2004)

Yatırım bankaları ve kalkınma bankaları birlikte ele alındığında kalkınmaya ve sanayileşmeye büyük katkılar veren kurumlardır. Kalkınma bankaları genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde; yatırım bankaları ise finansal piyasaları ve sermaye piyasası gelişmiş ülkelerde etkindir. Şen A. (2004)

Katılım Bankacılığı; Özellikle faizin haram olduğu anlayışından yola çıkılarak dindar kitlelere alternatif bankacılık hizmeti vermek için kurulmuştur. İşleyiş ve düzenlemelerin din kurallarına göre yapıldığı bankacılık sistemidir.

2.7. Türkiye’de İlk Dijital Banka

Hayat Katılım Bankası 21.04.2022 tarihinde kurulmuştur. Türkiye’de şubesiz tamamen dijital ilk bankacılık örneğidir. BDDK’nın 01.01.2022 tarihli “Dijital Bankalar” ile ilgili yönetmelik neticesinde benzer girişimler beklenmektedir.

2.8. Kripto Para Borsaları Ve Platformları

Kripto Para son birkaç yıldır gündemin popüler konuları arasındadır. Satoshi Nakamoto bitcoini bulduğundan beri kripto paralar hızla adından söz ettirmiştir. Satoshi hakkında etrafta pek çok söylenti yayılmıştır. Ekonomi ve forum sitelerinde bitcoinin neden oluşturulduğu, Satoshi kim olduğu hakkında pek çok tartışmalar yapılmıştır. Kripto paralar çıktıktan itibaren pek çok ülkede kripto para borsaları kurulmuştur. Sonrasında bu borsalarla işlem sağlayan online uygulamalar ve platformlar türemiştir. Bazı ülkeler kripto para işlemlerini yasaklamıştır. Bazıları tamamen serbest bırakmıştır. Bazı ülkeler ise belirli düzenlemeler getirerek belirli şartlar altında bazı izinler vermiştir.

Dünyada şuan en çok ticareti yapılan kripto paralar; Bitcoin, Ripple, Ethereum, Tether, Dogecoin, Binance Coin’dir.

Küresel çapta en çok bilinen kripto para borsalarından bazıları ‘‘Binance, Kraken, Huobi Global...’’ dir. Türkiye’de bilinen kripto para borsaları ‘‘BTC Turk ve Paribu’’dur.

2.9. Online Ödeme Sistemleri Ve E - Ticaret Uygulamaları

Online ödeme ‘‘kredi kartları, havale, EFT, swift, karekod, sanal pos, mobil ödeme, kripto para/dijital cüzdan, western union, paybal, cybercoin, mir’’ gibi sanal olarak yapılan ödemeler şeklinde nitelendirilebilir. Her geçen gün fiziki para ile yapılan ödemeler azalarak yerini sanal ödemelere bırakmaktadır. Bu örnekten hareketle gelecekte fiziki paranın geçerliliğini tamamen kaybederek yerini sanal sistemlere bırakacağı tahmininde bulunmak mantıklı olacaktır.

2005 senesinde TSK tarafından Avrupa’da bir ilke imza atılarak temazsız kartların Türkiye’de kullanımına başlanmıştır. Türkiye’de bu sayede temazsız kredi kartı kullanımında ciddi bir ivmelenme yakalanmıştır. (Burcu Zengin, Aybegüm Güngördü; 2013:133)

Şekil 1. 2019/2020 Yılı E – Ticaret Hacimleri

6 / 23

Ticaret Bakanlığı'nın verilerinden de görüleceği üzere e – ticaret hacmi sürekli artmaktadır.

Şekil 2. Kredi Karı Harcamalarının Toplam Harcamalar İçindeki Payı

2

Türkiye’de (n11, hepsiburada, gittigidiyor, akakçe, trendyol, yemeksepeti, çiçeksepeti...) gibi web ve mobil tabanlı sanal alışveriş uygulamalarının yaygınlaşmasının artan e ticarete ciddi bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Sanal sistemlerin gelişmesiyle e ticarete artan bir talep ve artan bir kullanım söz konusudur. Buna ilaveten özellikle Covid-19 sürecinde artan bulaşıcı hastalık riski mağazaya gidip almak yerine, ürünü platformlarda ki görsellerden inceleyerek almayı daha cazip hale getirmiştir. Özellikle 2019-2020 yıllarında ki e ticaret oranlarındaki

¹ <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler>

² <http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dd-tusiad-eticaret-raporu-2019.pdf>
farklılıkları incelerken korona etkisinden bahsetmek yerinde olacaktır.

İyzico tarafından yayınlanan kullanıcı raporuna göre sanal pos kullanan kullanıcıların %95’inden fazlası aylık hacmi 45 bin TL’nin altında KOBİ ve küçük işletmelerdir. Bu durum e ticaretin tabana ne kadar yayıldığıнын somut bir örneğidir. (Tüsiad E-ticaret Raporu 2019)

3. DÜZENLEYİCİ - DENETLEYİCİ KURUMLARIN OLUŞTURULMASI

3.1. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)

Türkiye’de kurulan ilk düzenleyici ve denetleyici üst kurul SPK’dır. 25 Ocak 1982’ de kurulmuştur. İdari ve mali bağımsızlığa sahip kamu kurumudur. Borsaya kote ve halka açık statüde şirketler, İMKB, İstanbul Altın Borsası, Bağımsız Denetim Kuruluşları, Derecelendirme Kuruluşları, MKK, E Bilgi Bankası, Kobi Bilgi Bankası vb. kuruluşlar SPK’nın denetimine tabidir. Piyasaların

düzenlenmesi ve gelişmesinde kilit role sahiptir. Piyasalarda meydana gelen yenilikler ve değişiklikler her geçen gün SPK'nın görev ve sorumluluklarını daha da arttırmaktadır. SPK kendini sürekli güncel tutma mecburiyetindedir. Finansal dijitalleşmenin olumlu yanlarında biri de geçmişte evrak üzerinden gerçekleşen pek çok işlemin Kamuyu Aydınlatma Platformu, e imza, mobil imza gibi işlemlerle uzaktan yapılabilir ve denetlenebilir olmasıdır. SPK açısından bu nispette yenilikler işlemlerde hızlilik ve uzaktan denetim imkanlarını sağlamıştır. (Sermaye Piyasası Kurulu)

3.2. Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK)

17 Şubat 1997' de kurulmuştur. Temel amaçları terörün finansmanı ve suçtan doğan gelirlerin aklanmasını önlemektir. MASAK' ta pek çok kurum gibi gelişen ve değişen piyasalara uyum sağlamak için kendini sürekli güncel tutmaktadır. Son dönemlerde özellikle sanal finans sistemleri ve popüler kripto para konusu MASAK' ın kendini güncel tuttuğu ve geliştirdiği konular arasındadır.

MASAK kripto para hizmet sağlayıcıları için 4 Mayıs 2021' de 'KRİPTO PARA HİZMET SAĞLAYICILAR REHBERİ' yayınlamıştır. Kripto paraların en önemli özelliklerinden biri işlem yapanın kimliğinin tespit edilememesidir. MASAK çıkardığı rehberle bu durumun önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda hizmet sağlayıcılarına 'müşterilerin tanınması yükümlülüğü' getirilmiştir. Hizmet sağlayıcılar yapılan işlemlere ve müşterilerine ilişkin verileri muhafaza ve ibraz etmelidir. En az sekiz yıl süreyle bu verileri saklamalıdır. Bakanlıkça belirlenen tutarlar aşıldığında devamlı olarak bilgi vermelidirler. Bahsi geçen yükümlülükler ihlal edilirse ihlal edilen her bir yükümlülük için idari para cezası verilmesi öngörülmüştür. Ceza tutarları TL cinsinden şu şekildedir;

Müşterinin tanınması alt limit: 30.000 üst limit: 4.000.000

Şüpheli

işlem bildirim alt limit: 50.000 üst limit: 4.000.000

Devamlı bilgi verme alt limit: 30.000 üst limit: 4.000.000 (Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı)

3.3. Takasbank

1988 den itibaren İMKB deki takas işlemleri İMKB'ye bağlı oluşturulan bir müdürlük tarafından yapılmıştır. 01.01.1992 de BIST Takas Saklama AŞ. ye yetki verilmiş ve şirket faaliyetlerine başlamıştır. 01.01.1996 da Takasbank BİST – Takas Ve Saklama Bankası AŞ. adıyla günümüzdeki son halini almıştır. (Takas İstanbul) Borsa İstanbul'da gerçekleşen işlemlerde alıcı – satıcı her iki üyeye karşı taraf konumundadır. Takasın gerçekleşmesi ve işlemin tamamlanmasından sorumludur. Haricen 01.09.2018'den itibaren Organize Toptan Doğalgaz Satış Piyasası'na, Merkezi Uzlaştırma Kuruluşu olarak hizmet vermektedir. Ticaret Borsalarında işlem gören arpa, pamuk, buğday, yulaf, zeytin... gibi ürünlerin ISIN kodlarının çıkarılması ve şartlı virmanların yapılması Takasbank nezdinde gerçekleşir. (Takas İstanbul)

3.4. Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK)

MKK 2001 senesinde kurulmuştur. İşlemlerine 25.04.2005 yılında yatırım fonlarının kaydileştirilmesi ile başlamıştır. Türkiye’de finansal kaydileşmeyi sanal ve tek merkezli hale getirerek çığır açmıştır. Bu sayede kayıtlar daha düşük maliyetle saklanabilir ve daha hızlı kaydedilebilir hale gelmiştir. Kayıtlar tek merkezde güvenli bir şekilde saklandığı için geçmişte yaşanan kayıp ve eksiğe ilişkin sorunlar son bulmuştur. Günümüzde pay senetleri, varantlar, yatırım fonları, borsa yatırım fonları, özel sektör borçlanma araçları MKK’nın kaydileştirmesini yaptığı ürünlerdir. (Merkezi Kayıt Kuruluşu)

3.5. Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu (BDDK)

Bankacılık kanunu çerçevesinde bankaları düzenler ve denetler. 23.06.1999 senesinde piyasalardaki gözetim ve denetimi artırmak için resmi gazete kararıyla kurulmuştur. Kamu tüzel kişiliğine sahiptir. İdari ve mali bakımdan özerktir. Bankalarla ilgili yatırımcı şikayetlerini alır. Bankalara idari para cezası kesme yetkisi vardır. Bankalarla yaşanan uyuşmazlıklarda sorunların çözümlenmesinde etkin role sahiptir. (Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu)

3.6. Türkiye Bankalar Birliği (TBB)

1958 senesinde kurulmuştur. Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşudur. Türkiye’de bankacılık sisteminin büyümesi ve gelişmesi için bankacılık nezdinde faaliyetlerini sürdürür. (Türkiye Bankalar Birliği)

3.7. Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği (TSPB)

Kamu tüzel kişiliğine sahip meslek kuruluşudur. 2001 senesinde kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. Sermaye piyasalarında faaliyet yürüten tüm aracı kurum, banka, yatırım ortaklığı, portföy yönetim şirketleri birliğin üyesidir. Eğitim, seminer vb. mesleki faaliyetleri yürütür. (Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği)

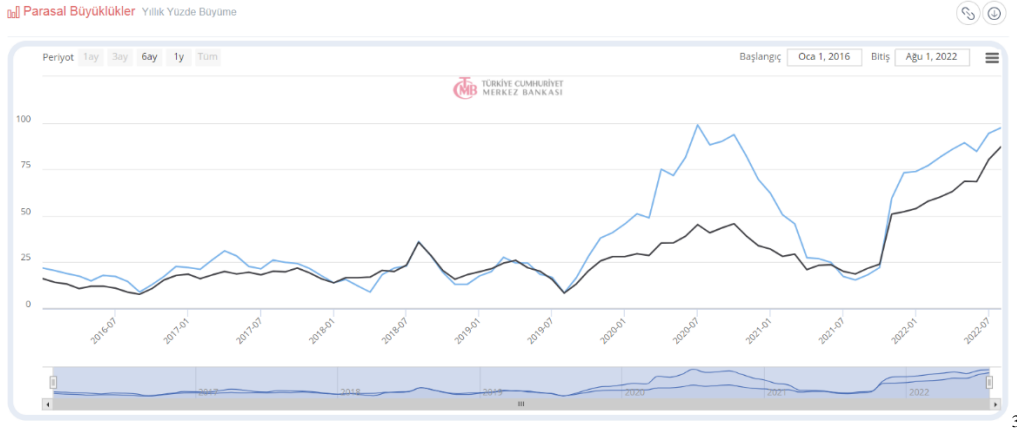
3.8. Bankalar Arası Kart Merkezi (BKM)

1990 senesinde kredi kartı ödemelerini düzenlemek için 13 kamu ve özel banka teşebbüsü tarafından kurulmuştur. Sanallaşan finans piyasalarının ortaya çıkmasını zaruri hale getirdiği kurumlardandır. 30.04.2020 tarihinde TC. Merkez Bankası ortaklık yapısına katılmıştır. Günümüzde ‘‘Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Halk Bankası, Vakıflar Bankası, İş Bankası, Türkiye Ekonomi Bankası, Ziraat Bankası, Akbank, Garanti Bankası, Yapı Kredi Bankası, ING Bank, QNB Finans Bank olmak üzere 11 ortağı bulunmaktadır. BKM’ye üye şirket sayısı ise 41’dir. (Bankalar Arası Kart Merkezi) M1 para arzı dolaşımdaki parayı ve vadesiz mevduatlardaki parayı temsil etmektedir. M3 para arzı vadeli mevduatlar, para piyasası fonları, repo ve iki yıla kadar vadeli menkul kıymetlerden oluşur. Grafiği incelediğimizde M1 ve M3 verilerinin birbirine paralel hareket ettiğini söylemek mümkündür.

4. M1-M3 PARA ARZI VE TRY ÇAPRAZ DÖVİZ KURLARI

4.1. Merkez Bankası M1-M3 Verileri 2016-2022

Şekil 3. M1-M3 Verileri

M1 para arzı dolaşımdaki parayı ve vadesiz mevduatlardaki parayı temsil etmektedir. M3 para arzı vadeli mevduatlar, para piyasası fonları, repo ve iki yıla kadar vadeli menkul kıymetlerden oluşur. Grafiği incelediğimizde M1 ve M3 verilerinin birbirine paralel hareket ettiğini söylemek mümkündür.

³ <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/311>

4.2. TRY Karşılaştırmalı Döviz Kurları 2016-2022

Şekil 4. Döviz Kurları

2016-2022 senelerine ilişkin USD/TRY ve karşılaştırmalı döviz kurları grafikte verilmiştir. EUR/TRY kırmızı kalın çizgi, JPY/TRY pembe kalın çizgi, GBP/TRY mavi kalın çizgidir. Grafikteki kur rejimlerine baktığımızda 2016 – 2022 yılları arasında Türk Lirasında ortalama %450 değer kaybı oluştuğunu söylemek mümkündür.

4.3. Kripto Para Kurları 2016-2022

Şekil 5. Kripto Para Kurları

Tether hariç başlıca kripto paraların fiyat hareketleri grafikte kıyaslanmıştır.

⁴ <https://www.tradingview.com/chart/ai6iot7A/?symbol=FX%3AUSDTRY>

⁵ <https://www.tradingview.com/chart/ai6iot7A/?symbol=COINBASE%3ABTCUSD>

1 Tether : 1 USD olarak işlem gördüğü için grafiğe eklenme gereği duyulmamıştır. BTC/USD grafiği üzerinde diğer kurlar çizgilerle gösterilmiştir. Kalın koyu mavi çizgi XRP/USD, kalın açık mavi çizgi ETH/USD'dir.

4.4. Merkez Bankası M1-M3 Verileri, TRY Karşılaştırmalı Döviz Kurları, Kripto Para Kurları Yorumlanması Ve Karşılaştırması

Elde edilen veriler ışığında M1 ve M3 para arzının seri artışlar yaşadığı dönemlerde TRY karşılaştırmalı döviz kurları üzerinde ciddi dalgalanmalar yaşanmıştır. M1 ve M3 para arzının zirve yaptıkları 2018, 2020, 2022 yılları eş anlı olarak USD/TRY 2018 yılı (7.24), 2020 yılı (8,58), 2022 yılı (18,50) tarihi zirvelerini görmüştür. Kripto paralara yapılan gözlemlere göre kripto paraların kendi aralarında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Fiyat hareketleri eşanlı olmasa bile orta vadede fiyat hareketlerinin birbirlerini takip ettiği gözlemlenmiştir. Kripto paraların devlet paralarından bağımsız hareket etmesi enflasyon ve benzeri etmenlerden etkilenmemesi, sanallaşan finans piyasalarında kripto paraların önemini arttırmıştır.

5. Kripto Paralar

5.1. Kriptoloji Kavramı

Kriptoloji, haberleşen iki veya daha fazla tarafın güvenli bilgi alışverişini sağlayan, temeli matematiksel zor ifadelerle dayanan şifre bilimi, teknikler ve uygulamalar olarak tarif edilmektedir. Çarkacıoğlu, A. (2016). Kriptoloji; elektronik, bilgisayar, mühendislik, matematik, optik gibi birçok disiplinden faydalanan önemli bir bilim dalıdır. Kriptoloji çok eski tarihlerden günümüze çeşitli evre ve aşamalar geçirerek ulaşmıştır. Kriptoloji, kriptografi ve kriptanaliz olarak iki bölüme ayrılmıştır. Kriptografi; güvenlik için belgelerin şifrelenmesinde ve şifrelenen bu belgelerin şifre çözülme tekniklerinde kullanılır. Hash denilen şifre, açık ve gizli anahtar şifrelemeleri matematik temelli kriptografi çeşitleridir. Kriptanaliz ise; kriptografik düzenli aygıtları inceler ve onları çözümlenmeye çalışır. Bu sistem yüksek işlemci gücü gerektirdiği için bazı performans sorunlarına neden olabilmektedir. Zhou Q. Huang H. Zheng Z. Bian J. (2020)

5.2. Kripto Paralar ve Tarihsel Gelişimleri

Son yıllarda popüler olmaya başlayan bu değerlerden biri olan kripto para ile karşılaşmaktayız. 4000 yıl önce Sümer tabletlerinde görülen jeton şeklindeki tokenlerde emtialar temsil edilmiş, ticari mallar token sembolleriyle sıralanmıştır. Bu tokenler blok zinciri teknolojisinin öncüleri sayılmaktadır (Vatan T /Benli V.F, 2018) Kripto para birimleri, blockchain denilen kökenleri çok eski zamanlara dayanan bir teknolojiyle yaratılmıştır. Kripto paralar, fiziki varlığı mevcut olmayan, bir merkez ya da otoriteye kontrol edilemeyen, oldukça hızlı ve düşük maliyetle para transferi yapabilen sanal para birimleridir. Bu hedef ve anlayışla modernleştirilen ve kabul gören ilk kripto para Bitcoin, 2008 yılında, Satoshi Nakamoto tarafından veya bu kullanıcı adını kullanan kişi tarafından ortaya çıkarılmıştır (Nakamoto, 2008). Kripto paraların arz işlemleri yapılırken toplam arz miktarının belirlenmesi enflasyonist riski en aza indirmektedir. Kripto paralar geçmişte yaşanan küresel krizlerin yaşanmasını engelleyebilir. Dumitrescu, G. C. (2017). Enflasyon riskinin ve krizlerin altında hatalı para birimi seçimleri yatmaktadır. Hayek, F. A. (1976). Şuan için aşırı fiyat oynaklığı ve güvenilirlik sorunları yüzünden kripto para iyi bir ödeme aracı değildir. Wood, G. (2014). Ancak bitcoin sistemi gelecekte daha verimli hale getirilebilir. Urquhart, A. (2016).

5.3. Blockchain Teknolojisi

Blockchain blokzincir manasına gelmektedir. Yeni nesil teknoloji olan kripto para yazılımının mimari yapısı olarak tanımlanabilir. Blok zincir teknolojisi, para alışverişlerinin tamamının kaydının tutabildiği ve şifrelendiği bir sistem sunar. EPRS (2014). Bitcoin Market. Ayrıca yüksek güvenlik özelliğine ve şifreleme tekniğine sahip bir sistem olarak; ağında bulunan tüm işlemler için tutan dijital hesap defteridir. Blockchain, aynı zaman içinde yapılan her faaliyetin bloklandığı, her yeni faaliyette yeni blokların oluşturulduğu veriler tabanıdır. Yapılan işlemle ilgili bir zaman damgası oluşturulmasıyla beraber katılımcıların anlık bitcoinleri meydana gelir. (Vigna ve Casey, 2017). Ayrıca, Blockchain teknolojisi her bir veriyi listeleyebilmesi özelliğiyle güvenli para gönderimini de sağlamaktadır. Bitcoin'in ayrılmaz özelliği olan bu teknoloji, ikili harcama handikabını yok ederek taraflar arasında güvenli harcama bağlantısının meydana gelmesini sağlamaktadır. (Swan, 2015). Blockchain adındaki terimi kullanan ilk çalışma Haber ve Stornetta (1990) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmadan sonra Nakamoto, Bitcoin isimli makalesinde bu terimden bahsetmiştir. Nakamoto (2008) çalışmasında "blockchain" yerine "chain of blocks" terimini tercih etmiş, Haber ve Stornetta makalesine atfen, bu teknolojinin çeşitli düğümler veya bilgi işlem cihazları için kullanılan dağıtık hesap tekniğine (Distributed Ledger Technology- DLT) dayandığını belirtmiştir.

Dünya Ekonomik Forumu'na göre Blockchain ya da DLT, herhangi bir aracıya ihtiyaç olmadan verilerin ikililer arasında olarak alışverişini direk olarak sağlayabilen teknoloji protokolüdür. Ağıdakiler şifreli kimlikleri ile anonim olarak işlemlerini yapabilirler. Möser, M. (2013). İşlemlerden her biri değiştirilemez işlem zincirine eklenerek ağdaki kullanıcılar bütününe dağıtılır (WEF, 2008:4)

5.4. Kripto Para Madenciliği

Kripto para üretimi işlemine madencilik adı verilmiştir. Her kripto para birimi için farklı madencilik tekniği bulunabilmektedir. Madenciliği en fazla kullanıldığı kripto para ise Bitcoin'dir. Bitcoin madencileri, yeni bitcoin üretmek amacıyla, kayıtların saklanması görev alırlar. Blok zincir üzerinden gerçekleşen transferlerin kaydedilmesi, sistemin devamı gibi pek çok faaliyet için çaba gösterirler. Blockchaine bağlı bilgisayarlar kişi olarak temsil edilmektedir. Berentsen A. Schär F. A. (2018). Madenci ifadesinin asıl nedeni, bitcoinin sınırlı adette bulunmasından ve bu nedenle de altına benzetilmesidir. Eyal I. Siner E. G. (2014) Kripto para madenciliğini blockchain denilen zincirdeki halka açık hesap defteri üzerine işlemleri ekleme ve bu işlemlere onay verme süreci olarak tarif edebiliriz. Katılımcılar ilk önce; işlemlerinin geçerliliği, ardından sistemde işlemlerin gerçekleşmesi ve en sonunda kripto paralarının belirli bir değerinin olması hususlarında uzlaşma sağlamaktadır (Kroll vd., 2013:2). Madencilerin temel işi, işlem gücüne ihtiyaç duyulan çözümü zor olan matematiksel formüller içeren karmaşık bir bulmacayı çözmekle uğraşmaktır. Yaklaşık olarak on dakikada işlem çözümünü başaran ilk madenciye Bitcoin gelirinden ödül verilmektedir. İşlemlere, sözleşme sonucu blokta sahip olunacak cüzdan adı verilecek yeni bir madeni para meydana getirilmekle başlanır. Bu işlemten itibaren, madencilerin ağda destekçi konumunda olması teşvik edilir ve madenciler ilk adımdan itibaren paranın (cüzdanın) tedavüle girmesine fayda sağlayacak faaliyetleri kendilerinin içinde yapmaya çalışırlar. Zira bunları çıkarmayı sağlayacak ve süreci yönetecek merkezi bir otorite bulunmamaktadır. Belirli bir miktar her yeni madeni paranın sabit olarak bu şekilde eklenmesi, altın madencilerinin dolaşıma altın ekleyebilmek adına kaynaklarını harcama işine benzetilmektedir. Bitcoin için belirtilen bu durum yalnızca, merkezi işlemde birim (CPU) süresi ve harcanan elektriktir sarfiyatıdır (Nakamoto, 2008). Yani kripto para madenciliği donanımı iyi bilgisayara sahip her yatırımcının yapılabileceği bir iştir. Para arzına Bitcoin örneğinden yola çıkarak bakılacak olursa, 2140 tarihinde 21 milyon BTC'ye ulaşılacağı tahmin edilmektedir. (Abdur Chowdhury, Barry K. Mendelson, 2013-09)

5.5. Türkiye'de Kripto Paralar

2009 senesinde kullanılmaya başlanan ve evrensel çapta yayılan kripto para birimleri Türkiye'de de pek çok yatırımcıya ulaşmıştır. Ancak Kripto paraların ülkemizde bilinirliğinin yayılması 2017 senesinde başlamıştır. Ülkemizde en çok yatırımı olan ilk beş kripto para birimi; Ripple Bitcoin, Digibyte, Cash Bitcoin ve Stellar beşlisidir. Türkiye mevcut kripto paraların yanında kendi kripto para birimini çıkarma adına çalışma yapmaktadır. 11.Kalkınma Planı'nın, "Mali Piyasalar" başlığında kripto paralar konusunda uygulanacak önlemler yer almaktadır. Buna göre: Blokzincir odaklı dijital merkez bankası parası piyasaya sürülecek, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Birliği oluşturulacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasıncı yerli ve milli kripto para biriminin çıkarılması hedeflenmektedir. (Bk: BTK Raporu, 2020)

6. ELEKTRONİK ÖDEME SİSTEMLERİ

6.1. Kredi Kartı İle Ödeme

1894'te dünyada ilk kez kredi kartı oluşturulmuştur. Amerika Birleşik Devletlerinde Hotel

Credit Letter Company'nin kullanıma sunduğu kredi kartları ilk kredi kartı örnekleridir. (Çımat ve Değirmenci, 2003) Türkiye'de ise ilk kredi kartını 1968 senesinde KOÇ Grubu bünyesindeki SETUR AŞ. kullanıma sunmuştur.(Osman Tuğay, Nermin Başgöl, 2007) Günümüzde "temazsız ödeme, bankamatik kartı yerine kullanılabilme, online ödemelerde kullanılabilme, üzerine sanal kart tanımlama, kart limiti dahilinde nakit avans çekme gibi" özelliklerle kullanımı oldukça yaygındır. Zengin B. Güngördü A. (2013) BKM verilerine göre 2000 senesinde kredi kartı harcama tutarı Türkiye'de yıllık 8 Milyar TL civarındayken 2020 senesinde 1,15 Trilyon TL olarak gerçekleşmiştir.

6.2. Elektronik Fon Transferi(EFT)

EFT Türk Lirası cinsinden yapılan bankalar arası para transferinin adıdır. EFT Sistemi 1992 senesinde kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde kullanılan EFT'nin son hali 2013 yılında TCMB tarafından düzenlenmiştir. EFT çalışma saatleri hafta içi 8.30 – 17.30 saatleri arasındadır. Yarım günlerde EFT saati 8.30 – 13.00 olarak belirlenmiştir. EFT sistemine Türkiye'de faaliyet gösteren tüm bankalar katılabilir. İstisna olarak Posta Ve Telgraf Teşkilatı(PTT) sistemin katılımcısıdır. Sistemin en olumsuz yanı Geri Dönülmezlik İlkesi ile çalışmasıdır. (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası) Yapılan işlemler bu sebeple iptal edilememektedir. Hatalı bir EFT yapılması durumunda müşteri derhal bankası ile iletişime geçmelidir.

6.3. Havale

İşlem bakımından EFT ile çok benzerdir. EFT işlemleri bankalar arası yapılırken, havale işlemleri aynı bankanın farklı hesapları arasında yapılır. EFT de işlem saatleri varken, bankalar havale işlemlerini 7/24 gerçekleştirir. (QNB Finans Bank)

6.4. Elektronik Menkul Kıymet Transferi(EMKT)

Menkul kıymetlerin kaydi olarak bankalar arası eş zamanlı transferini sağlar. İşleyiş bakımından EFT ile benzerdir. Bu sistemde para yerine menkul kıymet transferi yapılır. Merkezi Kayıt Kuruluşu' da sistemin üyesidir. Sistemin yönergeleri "TCMB Ödeme Sistemleri İletişim Kuralları" belgesi kapsamında belirlenmiştir. (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası)

6.5. Fonların Anlık Transferi(FAST)

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından EFT'den bağımsız olarak geliştirilmiş bir sistemdir. Amaç hızlı ve 7/24 fon transferi yapabilir hale gelmektir. FAST 18 Aralık 2020 de banka personelinin işlemlerini gerçekleştirebilmesi için deneme süreci kapsamında işlemlerine başlamıştır. 8 Ocak2021 de müşterileri de kapsayacak şekilde işleme açılmıştır. Şuan FAST sistemini sadece bankalar kullanabilmektedir. Diğer kuruluşların sisteme dahil edilmesi muhtemel görünmektedir. TCMB diğer kuruluşların katılımını 2021 Haziran'dan değerlendireceğini belirtmiştir. (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası)

6.6. Araçlar İle Ödeme (Western Union, Paysend, WorldRemit, Azimo, TransferGo,

Genelde yurtdışı para transferleri için kullanılırlar. Anlaşmalı ülkelerde şube ve bayiler aracılığıyla işlemler gerçekleştirilir. İşlemler çoğunlukla USD ve EUR para türleri üzerinden yapılmaktadır. Tanınırlığı ve bilinirliği az para türleriyle aracılardan büyük çoğunluğu işlem gerçekleştirilmemektedir. Western Union gibi büyük firmaların para çekme – yatırma işlemleri için bankalarla anlaşması bulunmaktadır. İşlem yapmayı düşünenlerin firmaların web siteleri yada müşteri hizmetlerinden bilgi almasında yarar bulunmaktadır. Zira komisyon ve işlem koşulları firmalar arasında ciddi farklılıklar gösterebilmektedir.

6.7. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication(SWIFT)

Türkçe de ‘Bankalararası Finansal Telekomünikasyon Derneği’ olarak bilinir. SWIFT döviz işlemleri için kullanılır. Her bankanın döviz hesabı için farklı SWIFT kodu bulunur. Kod 11 karakterlidir ve tümü büyük harflerden oluşur. Kodun ilk 4 karakteri bankanıdır. Sonraki 2 karakter ülke kodudur. Sonrasında gelen 2,3 yada 4’üncü karakterler ülkenin yerel kodunu gösterir. Son 3 karakter bankanın şube kodudur. Girilen karakterler 11 haneyi bulmuyorsa en sona ‘X’ harfi eklenerek 11 karaktere tamamlanır. (Türkiye Banka Şubeleri Rehberi)

6.8. Sanal Kart

Bankaların internet bankacılığı yada mobil bankacılık sistemleri üzerinden oluşturulur. Sanal kartla sadece müşterinin belirlediği limitler dahilinde işlem yapılabilir. Müşterinin belirlediği bu limit yine müşterilerin belirlediği süreler içerisinde kullanılabilir. Limit aktarım süresi dolan sanal kartlar süre sonunda aldıkları bakiyeyi kredi kartı yada banka hesabına geri yatırılırlar. Kart güvenliği ile ilgili tereddüt yaşanması halinde online olarak müşterilerin her an kartı iptal etmeleri mümkündür. Müşteriler iptal ettikleri kartlar yerine saniyeler içinde yeni kart bilgileri ile farklı kartlar açılabilir. Online alışverişlerde kredi kartı dolandırıcılığı yada siber güvenlikle ilgili endişeleri olan kullanıcılar için oldukça tercih edilen bir yöntemdir.

6.9. Akıllı Kart

Online alışveriş POS cihazı ve anlaşmalı ATM’lerde kullanılabilen kartlardır. Sadece içine para aktarırsanız işlem yapılabilir. Görünüş ve üzerindeki çip bakımından kredi kartına benzer. Ancak kredi kartı doğrudan bir bankaya ait ve banka hesabınıza bağlıdır. Aynı durum akıllı kartlar için söz konusu değildir. İçine sonradan para yüklenir. Kart içinde bakiye yokken kartın yada kart bilgilerinin çalınması bir risk teşkil etmez. Özellikle 18 yaş altı tarafından bilgisayar oyunu, sanal alışveriş vb. amaçlarla kullanılmaktadır. Teknoloji marketleri ve perakende marketlerin çoğunda satılan ‘ininal vb’ kartları akıllı kartlara örnek gösterebiliriz.

6.10. Elektronik Çek

Her ne kadar çek sisteminin sanallaştırılmaya çalışılmış bir hali olsa da TTK hükümlerince

yasal çek olarak kabul edilmez. Çünkü imza unsurunu taşımamaktadır. İsminden dolayı çek olarak nitelendirmek gibi bir hataya düşülmemelidir. Elektronik çek yasal çek kapsamında olmadığından fiziksel olarak bankaya ibraz edilmesi ve ödeme istenmesi gibi bir durum söz konusu değildir.(Muzaffer Şeker, 2011)

6.11. Elektronik Para

Hesabınızdaki paranın sanal ortamdaki karşılığıdır. Elektronik ortamda işlemi yapılabilen her türlü paranın birer elektronik para olduğunu söylemek mümkündür. (Hakan Bilir, Şerif Çay, 2016) Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası web sayfasında şuan 42 farklı elektronik para hizmeti veren şirket görünmektedir.

7. E TİCARET SİTELERİ VE PLATFORMLARI

7.1. Amazon

E ticaret platform ve sitelerinin öncüsüdür. Ticari yaşamına 5 Temmuz 1994' te elektronik ortamda kitap satışı yaparak başlamıştır. Süre içerisinde hemen hemen her ürünün online olarak satıldığı bir platform haline gelmiştir. Resmi kurucusu Jeff Bezos'dur. Sitenin kuruluş hikayesi kitapçıdan çok daha fazlasına ve eskiye gitmektedir. Amazon web sitesi, açılımı World Wide Web olarak bilinen Dünya Çapında Ağ olarak çevirebileceğimiz web sisteminin sivil kullanımdaki ilk örneklerindedir. Web sistemini ve Amazonu oluşturan fikirler 1959 senesinde Rusların uzaya Sputnik uydusunu göndermesi ve nükleer savaş tehdidine dayanmaktadır. Amerikan Savunma Bakanlığı'nın bir birimi olan Defense Advanced Research Projects Agency(DARPA) olası bir savaş durumunda ABD ordusunun kullanımına sunmak için bir iletişim ve istihbarat ağı oluşturmak istemiştir. Oluşturdukları sistemin en önemli özelliği ismi gibi sistem gerçekten örümcek ağına benzemektedir. Bu sistem o dönem ki telefon sistemlerinden oldukça farklıdır. Sisteme göre bir bilgisayar başka bir bilgisayar ile "paket" ismi verilen bilgi birimleri ile iletişim kuracaktı. Ardışık olarak numaralandırılmış her "paket" bilgisayardan bilgisayara gönderilecek ve bu paketler doğru sıra ile birleşerek hedef bilgisayara mesajı iletacaktır. Sistem tek merkezden kontrol edilmediği için sistemin belli ağları kopsa yada bazı ağlar hasar görse bile sistemin geri kalanı kaldığı yerden çalışmaya devam edecektir. 1969'da üniversiteler ARPAnet olarak isimlendirilen deneysel projeye bu sistemi test etmeye başladı. Başlangıçta California' da 3 Utah' da 1 üniversitenin katılımıyla sistem test edilmeye başladı. National Science Foundation(NSF) desteğiyle ARPAnet'e benzeyen NFSnet oluşturuldu. Sisteme zamanla ABD' de ve yurtdışında pek çok üniversite katıldı. Bu sayede katılımcılar birbirleri ile elektronik posta(e posta) ile iletişim kurmuş oldu. Üniversitelerden mezun olan öğrenciler Hewlett-Packard, IBM gibi özel firmalarda çalışmaya başladı. Firmalarda çalışmaya başlayanlar üniversitede kullandığı e posta alışkanlığını iş yerlerinde de devam ettirdi. Bu sayede e postanın kurumsallaşması gerçekleşmiş oldu. Sırada sistemi özel hayat, sinema, eğlence, alışveriş gibi amaçlar için kullanmak vardı. Bu durum fazla uzun sürmedi. Kısa sürede özel hayattaki yerini de aldı.

25 Ağustos 1991 yılında Computer Literacy "elbooks.com" alan adını tescilleyerek ilk online kitapçı oldu. Ama o dönem internette iş yapma izni ve gerekli düzenlemeler bulunmadığı için fazla

yaygınlaşamadı ve ismi duyulmadı. 1994’de Jeff Bezos, başarılı bir girişim gerçekleştirerek e ticarete ‘‘Amazon.com’’ adıyla yeni bir çağ açtı. ‘‘Bill Gates, Don Doernberg, Eric Dillon, Michael Dell, Rachel Unkefer, Stephen Riggio’’ Amazonun fikir yaratıcıları ve gelişmesinde etkisi olan bazı önemli isimlerdendir. Spector R. (2001) Amazon web sitesi verilerine göre 2018 de ‘‘Amazon.com.tr’’ ismiyle Türkiye pazarına girmiştir. Amazon’un Seattle merkez kampüsündeki Amazon Küreleri web ağını somutlaştıran iyi bir somut örnek olarak düşünülebilir.

Şekil 6. Amazon Küreleri

7.2. Alibaba

28 Haziran 1999 senesinde Çin’ de kurulmuştur. Kurucusu dar gelirli bir ailenin çocuğu olan Jack Ma’dır. Kuruluşundan itibaren e ticaret sektöründe hızla büyümüştür.

⁷ https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Amazon_Spheres_05.jpg

Küresel çapta hizmet vermektedir. Amazon’dan sonra e ticaret ve uluslararası ticarete ikinci sırayı almıştır. 2017 istatistiklerine göre dünya çapında Amazon’un 566.000 Alibaba’nın 50.092 çalışanı vardır. Yine 2017 verilerinde Amazon’un 177.9 Billion USD, Alibaba’nın 22.0 Billion USD toplam hasılatı bulunmaktadır. (Xinyi Wu, Gary Gereffi. 2019)

7.3. Uber Eats

Uber San Francisco kuruluşlu dünya çapında hizmet veren ulaşım firmasıdır. 2009 da ABD’ de kurulmuştur. (Uber) Türkiye pazarına girdikten sonra taksicilik sektöründe ciddi tartışmalara ve anlaşmazlıklara yol açmıştır. Uber Eats ise Uber firmasının alt kuruluşudur. 2014 yılında kurulmuştur. Paket yemek servis işlemleri için hizmet vermektedir. Sisteme göre Uber Eats’e kayıtlı kullanıcılar belirli bir ücret karşılığında paket servislerin dağıtımını yapmaktadır. Kuruluşundan itibaren pek çok ülkede faaliyet göstermeye başlamıştır. Uber East web sayfasındaki verilere göre faaliyet gösterilen ülke sayısı günümüzde 34’e ulaşmıştır. Uber ve Uber Eats’e mobile-online platformlar üzerinden ulaşılabilir. (UberEats)

7.4. Yemek Sepeti

Türkiye’de paket servis sağlayan yemek sipariş platformudur. 2001 yılında kurulmuştur. Nevzat AYDIN, Melih ÖDEMİŞ gibi Boğaziçi’li öğrencilerin katkılarıyla kurulmuş platformdur. (Yemeksepeti Tarihçe Ve Hakkında) Firma 2015’te Delivery Hero’ya satılmıştır. Yemek Sepetini satın alan Delivery Hero, Uber Eats benzeri bir firmadır. Delivery Hero günümüzde 40’ın üzerinde ülkede servis sağlamaktadır. (Deliveryhero)

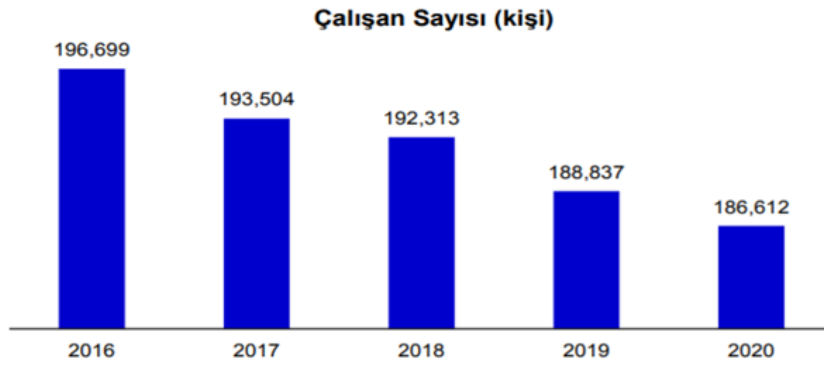
7.5. N11, Gitti Gidiyor, Hepsiburada, Sahibinden başlıca olmak üzere ve benzerleri

Amazon, Alibaba gibi hizmet veren e ticaret platformlarının benzerleridirler. N11, Gittigidiyor, Hepsiburada sadece Türkiye’de hizmet vermektedir. Sahibinden.com e ticarete ek olarak, emlak, araç satışı gibi konularda ilan sitesi olarak da kullanılmaktadır.

8. DİJİTAL SİSTEMLERİN BANKACILIK SEKTÖRÜNDE İSTİHDAMA ETKİLERİ

Bankacılık sektöründe ‘siber güvenlik, bilişim uzmanı, e ticaret uzmanı, sanal pazarlama uzmanı’ gibi daha önce ihtiyaç duyulmayan yeni istihdam alanları ortaya çıkmıştır. Ancak BDDK verilerinden de görülebileceği üzere dijitalleşme toplam istihdam oranının azalmasına sebep olmaktadır. Geçmişte ‘gişe memuru, müşteri danışmanı, veznedar vb.’ olarak çalışan binlerce personele günümüzde artık ihtiyaç duyulmamaktadır ve sayıları her geçen gün azalmaktadır. Bankacılık sisteminin dijital platformlara aktarılması, basit işlemlerin uzaktan posta gönderilerek yapılabilmesi, hesap açmak için şubeye gitmeye gerek kalmaması gibi sebeplerden istihdam sayıları gibi bankaların şube sayıları da her geçen gün azalmaktadır.

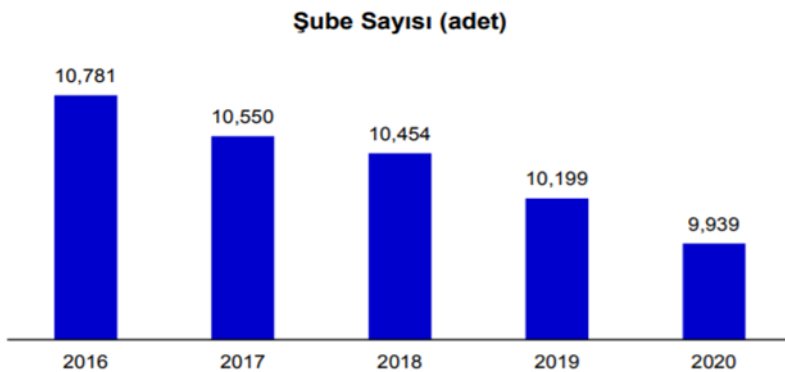
Şekil 7. Türkiye Bankacılık Sektörü Çalışan Kişi Sayısı

8

Grafikten görüleceği üzere Türkiye’de bankalarda ki istihdam oranları sürekli ve sistematik olarak azalmıştır. 2020 ve 2016 yılları arasında yaklaşık 10.000 istihdam personelinin sektörden ayrıldığı görülmektedir.

Şekil 8. Türkiye Banka Şube Sayısı

9

İstihdam oranlarındaki sistematik düşüş benzeri bir şekilde bankaların şube sayılarında da açıkça görülmektedir. 4 senede 800 den fazla banka şubesi kapanmıştır.

Bankalar böyle bir süreçte kendini güncel tutmalı ve değişen sistemlere ayak uydurmalıdır. Bilişim güvenliği sistemlerine önem vermeli ve bankacılıkta dijital sistemlerin güvenilirliğini garanti edebilmelidirler. (Nil Ögütçü. 2019)

SONUÇ

Tarihsel süreçte finans sistemleri pek çok etmenle birlikte kendini yenilemiş ve geliştirmiştir. Günümüzde de gelişimini sürdürmektedir. Özellikle teknoloji çağının başlaması ve dijital sistemlere geçilmeye başlanmasından sonra finans sektörünün büyüme ve gelişmesi daha da hızlanmıştır. Geçmişte Çin’de kullanılan kağıt parayı Avrupalıların yüzlerce yıl sonra öğrenmesi gibi durumlar, günümüz

teknoloji çağında olmamaktadır. Bilgi ve gelişmeler çok hızlı ve küresel çapta yayılmaktadır.

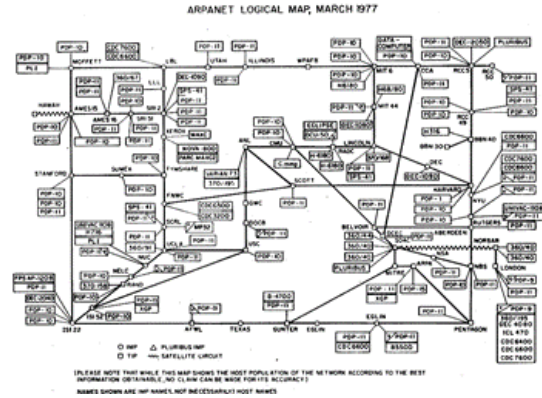
⁸ <https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/araklik--2020---banka,-calisan-ve-sube-bilgileri-/3909>

⁹ <https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/araklik--2020---banka,-calisan-ve-sube-bilgileri-/3909>

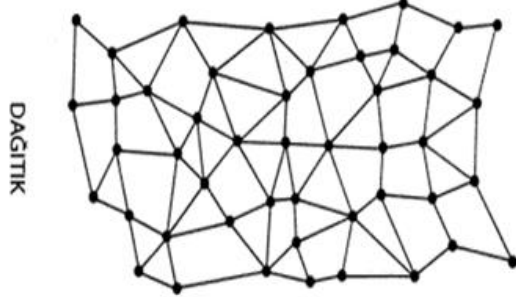
Sanallaşan finans sistemlerinin olumlu yanlarından bazılarını söylersek bireylerin 7/24 finans sistemlerine erişebilmesi, fiziki zorunlulukların ve uğraştırıcı evrak işlerinin ortadan kalkması, sanal sistemler ve dijitalleşmeden anlayan istihdam personeline ihtiyaç duyulması, işlemler elektronik ortama döküldüğü için kayden izlenebilmesi, sahtecilik, hırsızlık faaliyetlerinin önüne geçilmesi vb. olarak sıralayabiliriz.

Sanallaşan finans sistemleri olumlu yanları gibi bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Eskisi kadar çok sayıda finans sektörü çalışanına ihtiyaç duyulmamaktadır. Sadece Türkiye’de son birkaç yılda 10.000 den fazla banka çalışanının sektörden ayrılmak zorunda kalmasını bu duruma örnek gösterebiliriz. Diğer bir önemli sorun henüz gerekli düzenlemelerin sağlanmadığı kripto para alanındadır. Tam anlamıyla devletlerin denetimi ve düzenlemesi altında faaliyet göstermeyen kripto para borsaları ve simsarları durumu kötüye kullanarak pek çok kişiyi dolandırabilmekte ve ciddi maddi kayıplar yaşatabilmektedir. Kripto para işlemlerinde işlemi yapanın tespitinin zor oluşu yada hiç yapılamaması olası diğer suçları da beraberinde getirmektedir. Devletler ortaya çıkan risklere karşı kripto paralar ve diğer sanal sistemlere derhal el atmalı ve değişen dünyada kendilerini güncel tutmalıdırlar. Çelik, S.B. Mangır F. (2020) bankalar QR Kod, open talent, internet – mobil bankacılık gibi yenilikçi uygulamalarla dijital ortamdaki işlem hacimlerini arttırmıştır.

Şekil 9. 1977 ARPAnet Ağı Şeması

Şekil 10. Dağıtık Ağ Mimarisi Şeması

“World wide web” sisteminin temellerini oluşturan ARPAnet kripto paraların çalışma prensipleriyle özellikle BTC ile ciddi benzerlikler göstermektedir. Kripto paraların kullandıkları dağıtık ağ teknolojisi web sisteminin çoklu ve kesintisiz ağ anlayışının tıpatıp aynısıdır. Şuan isimleri pek çok spekülasyona ve bazı suçlara karışan kripto paralar, devlet eliyle düzenlenmesi durumunda geleceğin dijital finans sistemini oluşturma potansiyeline sahiptirler. Bu sayede sahtecilik, kalpazanlık gibi fiziki paraya mahsus suçlar bertaraf edilebilecektir. Sistemin diğer bir iyi yanı dünyanın bazı yerlerinde bazı finans ağlarında sorunlar çıksa bile kullanıcılar işlemlerine diğer kanallardan devam edebilecektir. Bu açıdan ülkemiz örneği üzerinden bakıldığında BKM, MKK, BIST gibi temel kurumlarda yaşanacak, aksaklık, sistemlerin çökmesi ve benzeri sorunlar ülke genelinde bütün finans sisteminin kilitlenmesine sebep olabilir. Ancak web sistemi yada kripto paralarda ki dağıtık ağ sistemi gibi teknolojiyle bu sorunun önüne geçmek mümkündür.

¹⁰ <https://tr.wikipedia.org/wiki/ARPANET>

¹¹ <http://www.sistemvenetworkmuhendisi.com/dagitik-mimari-nedir-nasil-calisir/>

Sanallaşan sistemleri somut bir örnekle amazon.com macerasına benzetebiliriz. Benzeri bir platform ve amazondan önce kurulmuş olmasına rağmen “clbooks.com” aynı başarıyı sergileyememiştir. Bu başarısızlığın altında e ticaret izinleri ve gerekli hukuki düzenlemelerin henüz yapılmamış olmasından kaynaklanmış olduğunu söyleyebiliriz. Spector R. (2001) Aynı durumun kripto para ve benzeri sistemler içinde geçerli olduğunu varsayabiliriz. Kripto paralar yada benzeri ödeme araçları için gerekli düzenlemeler yapıldığında dünya ticaretinde bir çığır açabilirler.

Sonuç olarak finans sistemlerinin ciddi bir yol katetmiş olduğu ve eskisinden de hızlı gelişmeye devam ettiğini söyleyebiliriz. Önümüzdeki süreçte gelişmelerin ve evrilmelerin ne şekilde olacağının temel belirleyicileri devletler ve uluslararası örgütler olacaktır.

Kaynakça

- Abdur Chowdhury, Barry K. Mendelson, (2013) "Virtual Currency and the Financial System: The Case of Bitcoin", https://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1030&context=econ_workingpapers [19.10.2022].
- Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu, Kuruluş Erişim Adresi <https://www.bddk.org.tr/Hakkimizda/Kurulus/9> (19.10.2022)
- Bankalar Arası Kart Merkezi, Tarihçe Erişim Adresi <https://bkm.com.tr/bkm-hakkinda/bkmyi-taniyin/tarihce/> (19.10.2022)
- Benjamin Edelman, Nicolas Christin, Rainer Böhme, Tyler Moore, 2015: Journal of Economic Perspectives—Volume 29, Number 2—Spring 2015—Pages 213–238
- Berentsen A. Schär F. A. (2018). Short Introduction to the World of Crypto currencies. Federal Reserve Bank of St. Louis Review, First Quarter, 100(1), pp. 1-16.
- Bilir H. Çay Ş. (2016) Elektronik Para Ve Finansal Piyasalar Arasındaki İlişki, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/niguiibfd/issue/19762/211676> (19.10.2022)
- BTK: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu "Kripto Para Araştırma Raporu, 2020.
- Chiu, J., & Koepl, T. V. (2017). "The Economics of Cryptocurrencies – Bitcoin and Beyond". doi: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3048124> (19.10.2022)
- Çarkacıoğlu, A. (2016), Kripto-Para Bitcoin, <https://goo.gl/MeEi6Q>
- Çelik, S.B. Mangır F. (2020) Bankacılık Sektörünün Dijitalleşmesi: Dünyada Ve Türkiye’de Durum Analizi Cyber Politik Journal <http://www.cyberpolitikjournal.org/index.php/main/article/view/117/104> (19.10.2022)
- Çımat, Ali ve Mehmet Ali Değirmenci. (2003) Türkiye’de Banka Ve Kredi Kartları Uygulamalarının Değerlendirilmesi, Mali Çözüm Dergisi,
- Deliveryhero, Hakkında, Erişim Adresi <https://www.deliveryhero.com/about/> (19.10.2022)
- Dumitrescu, G. C. (2017), Bitcoin – A Brief Analysis of the Advantages and Disadvantages, <https://goo.gl/2bwjhP>, Erişim tarihi: 19 Ekim 2022.
- EPRS (2014). Bitcoin Market, economics and regulation, <https://goo.gl/kpyrfG>, Erişim tarihi: 19 Ekim 2022.
- Eyal I. Sire E. G. (2014) Majority Is Not Enough: Bitcoin Mining Is Vulnerable 18th International Conference on Financial Cryptography and Data Security (pp 436-454)
- Global Legal Research Center. (2014). Regulation of Bitcoin in Selected Jurisdictions. The Law Library of Congress: Washington, D.C.
- Haber, S., & Stornetta, W. S. (1990). "How to Time-Stamp a Digital Document". Conference on the Theory and Application of Cryptography, 437-455.
- Halkbank, Tarihçemiz, Erişim Adresi <https://www.halkbank.com.tr/tr/bankamiz/bizi-taniyin/bizi-taniyin/tarihcemiz.html> (19.10.2022)
- Hayek, F. A. (1976). Choice in Currency: A Way to Stop Inflation, [Elektronik Sürüm]. Mises Institute. https://misesmedia.s3.amazonaws.com/Choice%20in%20Currency_5.pdf (19.10.2022)

IMKB. (2010). Borsa İstanbul 25. Yıl Dosyaları. Erişim Adresi
<https://www.borsaistanbul.com/Dosyalar/25yil/index.html> (19.10.2022)

International Monetary Fund Fact Sheet Erişim Adresi
<https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/14/51/Special-Drawing-Right-SDR>
(19.10.2022)

İloğlu, Asım Süreyya (1994). Türkiye’de Zirai Kredi ve T. C. Ziraat Bankası. Sosyal Siyaset Konferansları 15. Kitap, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Kroll, J. A., Dawey, I. C., Felten E. W., 2013: “The Economics of Bitcoin Mining or Bitcoin in the Presence of Adversaries” Proceedings of WEIS

Kurt, İ. (2015). Para Vakıfları, Nazariyet ve Tatbikat, İstanbul.

Mali Suçları Araştırma Kurulu, Görev Ve Yetkiler Erişim Adresi
<https://masak.hmb.gov.tr/gorev-ve-yetkiler> (19.10.2022)

Mankiw, N. G. (2007). Macroeconomics, 6th ed. New York: Worth Publishers

Masak: Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı, Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcıları İçin Suç Gelirlerinin Aklanmasının Ve Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Yükümlülüklerle İlişkin Temel Esaslar Erişim Adresi <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/12/2021/05/Kripto-Varlik-Hizmet-Saglayicilar-Rehberi.pdf> (19.10.2022)

Merkezi Kayıt Kuruluşu, Biz Kimiz Erişim Adresi
<https://www.mkk.com.tr/tr-tr/Hakkimizda/Sayfalar/MKK-Kimdir.aspx> (19.10.2022)

Möser, M. (2013). “Anonymity of Bitcoin Transactions”. Erişim: 19 Ekim 2022.
<https://pdfs.semanticscholar.org/e1ae/d9296c3af9139f48d15e043e2e8beab55409.pdf>

Nakamoto, S. (2008), Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System, <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>, Erişim tarihi: 19 Ekim 2022.

Oktar, Suat ve Arzu Varlı (2009). İttihat ve Terakki Dönemi’nin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XXVII, Sayı II.

Öğütçü N. (2019) Dijitalleşmenin Türkiye Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Bitirme Projesi

Philip Lawson. (1993). The East India Company: A History Birinci yayın Longman Group Limited

QNB Finans Bank, Eft Ve Havale Arasındaki Farklar Erişim Adresi
<https://www.qnbfinansbank.enpara.com/eft-havale-ve-para-transferleri-eft-ve-havale-arasindaki-farklar> (19.10.2022)

Sermaye Piyasası Kurulu, Hakkımızda Erişim Adresi <https://www.spk.gov.tr/> (19.10.2022)

Spector R. (2001). (Çev. Yelçe Z.) Amazon.com ve yaratıcısı Jeff Bezos, SCALA Yayıncılık, Birinci Basım. Beyoğlu, İstanbul

Swan, M (2015), Blockchain: Blueprint For A New Economy, O’reilley Media Inc, First Release, Sebastapol.

Şeker M. (2011) Elektronik Ödeme Sistemleri İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
<https://hdl.handle.net/11467/615> (19.10.2022)

Şen A. (2004) Sermaye Piyasası Kurulu Denetleme Dairesi Yatırım Bankacılığı Ve Sermaye Piyasaları Yeterlilik Etüdü SPK Web Sayfası <https://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/393> (19.10.2022)

Şensoy F. (2018) Şirket-i Hayriye: Osmanlı Boğaziçi Taşımacılık Şirketi Kıbrıs Sosyal Bilimler

Üniversitesi Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/38342/444253> (19.10.2022)

Takas İstanbul, Takasbank Tanıtım

Erişim Adresi

<https://www.takasbank.com.tr/tr/hakkimizda/tanitim/takasbank> (19.10.2022)

Tetik N. Kanat E. (2019) Osmanlı Devletinde Menkul Kıymet İşlemleri Accounting and Financial History Research Journal <https://dergipark.org.tr/en/pub/muftad/issue/46942/589125> (19.10.2022)

Top 100 Cryptocurrency Exchanges by Trade Volume WEF (2018). Blockchain Beyond the Hype, A Practical Framework for Business Leaders.

http://www3.weforum.org/docs/48423_Whether_Blockchain_WP.pdf (19.10.2022)

Tuğay O. Başgül N. (2007) Önemli Bir Finansman Kaynağı Olarak Kredi Kartları: Kredi Kartlarının Kart Sahiplerinin Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Burdur İlinde Bir Araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/20835/223248> (19.10.2022)

TUSİAD (2019) E Ticaret Raporu <https://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2019/05/DD-TUSIAD-ETicaret-Raporu-2019.pdf> (19.10.2022)

Türkiye Banka Şubeleri Rehberi, Türk Bankaları Swift Kodu Sorgulama Merkezi Swift Nedir? Erişim Adresi <https://www.trbanka.com/banka-swift-kodlari/> (19.10.2022)

Türkiye Bankalar Birliği, Hakkımızda

Erişim Adresi

<https://www.tbb.org.tr/tr/hakkimizda/2452> (19.10.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Kağıt Paranın Tarihçesi

Erişim Adresi

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d189b219-fe71-40bf-9754-6a5f7d0a65eb/KagitParaTarihce.pdf?MOD=AJPERES> (19.10.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ödeme Sistemleri

Erişim Adresi

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/>

Temel+Faaliyetler/Odeme+Sistemleri/Turkiyedeki+Odeme+Sistemleri/Elektronik+Fon+Transfer+%28EF T%29+Sistemi (19.10.2022)

Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği, Hakkımızda

Erişim Adresi

<https://www.tspb.org.tr/tr/hakkimizda/> (19.10.2022)

Uber. Hakkında, Erişim Adresi <https://www.uber.com/us/en/about/> (19.10.2022)

Ubereats, Hakkında, Erişim Adresi <https://www.ubereats.com/> (19.10.2022)

Uluyol O. (2019) 19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Bankacılığın Gelişimi Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi (sayfa.19 – 40) <http://dergipark.gov.tr/muftad> (19.10.2022)

Urquhart, A. (2016). The Inefficiency of Bitcoin. Economics Letters, 148, 80-82.

Vakıfbank, Tarihimiz Erişim Adresi <https://www.vakifbank.com.tr/hakkimizda.aspx?> (19.10.2022) pageID=182

Vatan T. ve Benli V. F. (2018). “Finansal Sistemin Tarihsel Yapısı İçinde Blockchain Uygulamaları’nın Kökenleri ve Kripto Paraların Geleceği Üzerine Düşünceler”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi Cilt 1, No 1, s. 53-64.

Vigna, P. ve Casey M. J. (2017), Kripto Para Çağı, Çeviri A. Atav, Buzdağı Yayınlar, Ankara.

Wood, G. (2014). Ethereum: A secure decentralised generalised transaction ledger. Ethereum project yellow paper, 151, 1-32. Yermack, D. (2013). Is Bitcoin a real currency? An economic appraisal. No. w19747. National Bureau of Economic Research.

Wu X. Gereffi G. (2019) Amazon and Alibaba: Internet governance, business models, and internationalization strategies International Business in the Information and Digital Age (pp.327-356) https://www.researchgate.net/publication/328711863_Amazon_and_Alibaba_Internet_governance_business_models_and_internationalization_strategies (19.10.2022)

Yemeksepeti Tarihçe Ve Hakkında, wiki içinde 19 Ekim 2022 tarihinde <https://tr.wikipedia.org/wiki/Yemeksepeti> adresinden erişildi

Zengin B. Güngördü A. (2013) Elektronik Ödeme Sistemlerinin Olası Etkileri Üzerine Bir İnceleme Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (sayfa.129-150) <https://dergipark.org.tr/en/pub/gaziuibfd/issue/28312/300869> (19.10.2022)

Zhou Q. Huang H. Zheng Z. Bian J. (2020) Solutions to Scalability of Blockchain: A Survey. Institute Of Electrical And Electronic Engineers <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/8962150> (19.10.2022)

BAĞLAMADAKİ MEVCUT ÖĞRENME YOLLARINA YÖNELİK ÇEŞİTLİ TESPİTLER

Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÖKTAŞ*

*İnönü Üniversitesi Devlet Konservatuarı Müzik Bölümü, ORCID: 0000-0001-7452-7663, ugur.goktas@inonu.edu.tr

Özet

Bağlama öğrenmeye yönelik mevcut birkaç alternatif yolun izlendiği bilinmektedir. Bağlama öğrenimi geçmişten günümüze devam eden usta-çırak ilişkisinin yanı sıra son zamanlarda yazılmaya başlayan metotlar ve medya araçları vasıtasıyla ulaşılan video/ses kayıtları aracılığı ile gerçekleşmektedir. Günümüzde teknik ve sosyal imkanların eskiye nazaran daha ulaşılabilir olmasından dolayı bağlama icrasına başlamak isteyenlerin birçok alternatifinin olduğunu söylemek mümkündür. Araştırma durum tespiti yapmaya yönelik olup betimsel bir özelliğe sahiptir. Araştırma sürecinde dijital ve yazılı kaynaklar taranarak konuya yönelik bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada; usta-çırak ilişkisinin geleneksel haliyle varlığını sürdürdüğü, metot çalışmaları ve medya araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte usta-çırak ilişkisinin yeni biçimlerle ortaya çıktığı, ortaya çıkan yeni biçimlerde karşılıklı ilişkinin olmadığı bunun aksine tek taraflı bilgi alışverişinin sağlandığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağlama, Bağlama Öğrenimi, Bağlama Öğrenme Yolları.

VARIOUS DETERMINATIONS FOR THE CURRENT LEARNING PATHS ON THE BAGLAMA

Abstract

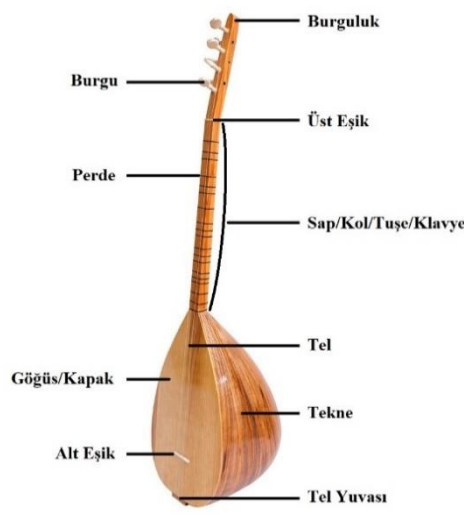
It is known that there are several alternative ways to learn baglama. Baglama learning takes place through the master-apprentice relationship that has been going on from the past to the present, as well as through video /audio recordings reached through methods and media tools that have recently started to be written. Nowadays, due to the fact that social and technical opportunities are more accessible than before, it is possible to say that there are many alternatives for those who want to start performing the baglama. The research is aimed at conducting due diligence and has a descriptive feature. During the research process, digital and written sources were scanned and information about the subject was tried to be obtained. In the research; It has been observed that the master-apprentice relationship continues to exist in its traditional form. With the spread of method studies and media tools, it has been observed that the master-apprentice relationship has emerged in new forms. It has been seen that there is no mutual relationship in the new forms that have emerged, but on the contrary, a one-sided exchange of information has been achieved.

Key Words: Baglama, Baglama Learning, Ways to Learn Baglama.

1. GİRİŞ

Bağlama, Türk halk çalgıları içerisinde en yaygın sazlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde bağlamanın bazı değişimlere uğrayarak gelişimini sürdürdüğü görülmektedir. Çoğu araştırmacıya göre Orta Asya'da ilk bulgularına rastlanılan kopuz bağlamanın atasıdır. Açar'a göre "günümüzdeki şekli ile Anadolu'ya ait olan bağlama, Orta Asya'daki kopuzun çeşitli değişkenlere uğramış hali olarak kaynaklarda ifade edilmektedir. İlk tarihlerden günümüze kadar insanoğlu yaşamsal tecrübelerini sonraki nesillere aktarmıştır. Zamanla ait oldukları toplumun kültürel yapılarını biçimlendirmiş ve yaygınlaştırmıştır. Kopuz sazı da halkın değişen yaşayış biçimlerine bağlı olarak çeşitli değişim ve gelişim evrelerine uğramış ve günümüz bağlama halini almıştır" (Açar, 2019, s.5). Türklerin Orta Asya'dan dünyanın çeşitli bölgelerine olan göçleri sonucunda Türk halk müziğinin ve çalgılarının da Türklerle birlikte farklı coğrafyalara taşındığı bilinmektedir. Bağlamanın da bu doğrultuda Anadolu topraklarına geldiğini söylemek mümkündür. Demirsipahi'ye göre "bağlamanın kökeni kopuza dayanır. Kopuz Orta Asya'dan Çin'e, Kıpçaklara, oradan da Avrupa'ya yayılmış, Hunlulardan Bizans'a geçmiş, Oğuzlarla Anadolu'ya girmiş, Selçuklularla da yerleşmiştir" (Demirsipahi, 1975, s.165).

Günümüzdeki haliyle bağlama, yapısal olarak tekne, göğüs, sap, burguluk, burgu, perde, tel yuvası, alt eşik ve üst eşik gibi parçalardan meydana gelip üzerinde ikisi 2'li ve biri 3'lü grup olmak üzere toplam 7 tel bulunmaktadır.

Resim 1. Bağlamanın Yapısı

21. yüzyıl itibariyle oluşturulan toplu bağlama grupları neticesinde bağlamanın farklı boyutlarda türevlerinin geliştirildiği görülmektedir. Haşhaş'a göre "yapılan araştırmalar sonucunda, bağlama ve bağlama ailesindeki sazların, çok büyük kültürel ve icrasal çeşitlilikleri bünyelerinde barındırmalarına rağmen, bugünkü fiziksel şekilleri itibari ile ortalama yetmiş ile yüz yıllık geçmişleri olan sazlar olduğu saptanmıştır. Daha açık bir ifadeyle, günümüzde kullanılan standart boyutlardaki bağlama ve bağlama ailesindeki sazların tarihinin, cumhuriyet dönemiyle başladığı düşünülmektedir (Haşhaş, 2013. s.6). Bağlama ailesi olarak adlandırılan bu çalgıları Açın; meydan sazı, divan sazı, çöğür, bağlama, bozuk, âşık sazı, tanbura, cura bağlama, iki telli, bulgari, ırızva, karadüzen ve cura olarak belirlemiştir" (Açın, 1994, s.90-93).

Geçmişten günümüze bağlamanın tek çalıp söyleme geleneğiyle varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Bu veriyi destekleyen en önemli unsurun ozanlık geleneği ve aşıklık geleneği olduğu düşünülmektedir. Her iki gelenekte de ozanların ve aşıkların çalgılarını ön planda tuttuğu, sözlü aktarımlarını sazları eşliğinde gerçekleştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla kopuzun ve gelişerek dönüştüğü bağlamanın uzun yıllarca ozanların ve aşıkların elinde onların sözlerini destekleyen tamamlayıcı bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. "Bağlama gelenekte hiçbir zaman "nağme" çalgısı olarak kullanılmaz. Gelenekte esas olan "söz"dür. Saz, sözü bazen birbirine bağlar bazen de ona eşlik eder. Esasında bağlama, adını sapındaki perde bağlarından almaz. "Bağlama", adını gelenekteki kullanılış amacından alır" (Akbulut, 1999, akt. Algi, 2006, s.6).

21. yüzyıl başlarında folklor alanındaki çalışmaların yoğunlaşması, Türk halk müziğinin de bir ihtisas alanı olarak belirlenmesinde önemli faktör olarak bir karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Türk halk müziğinin tüm yönleriyle keşfedilmek istenmesi derleme faaliyetlerini tetiklemiş ve resmi kurumlarca Anadolu'da birçok derleme çalışması yapılmıştır. Feyzi'ye göre, "derleme anlamında önemli çalışmaların büyük bir kısmı ilerleyen süreçte kurulacak olan okul, dernek ve cemiyet türü kurumsal yapılar tarafından yürütülmüştür. Bu bağlamda en önemli görevi; Darü'l Elhan (İstanbul Devlet Konservatuarı), Ankara Devlet Konservatuarı, Türk Halk Bilgisi Derneği, Türk Folklor Derneği ve TRT gibi kurum ve kuruluşlar üstlenmiştir. Ayrıca 1932 yılında kurulmaya başlanan ve döneminde güzel sanatlar, edebiyat, tiyatro, halk dershaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın, köycülük, tarih ve müze gibi alanlarda faaliyet gösteren halkevleri de Türk Halk Müziği derleme faaliyetlerinin yürütülmesinde etkili olmuştur" (Feyzi, 2015, s.832-833). Yapılan derlemelerle THM repertuarının genişlemesi ve oluşturulan korolarla bu eserlerin icra edilmeye başlanması THM'nin zamanla yapılanmaya başlamasına ve akabinde THM çalgılarında da bir icra biçiminin şekillenmesine sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak öteden beri usta çırak ilişkisi ile aktarılan bağlama icrasının zamanla metodolojik çalışmalarla desteklendiği ve bağlama icrasının öğretilmesine yönelik birçok metodun yazılmaya başladığı görülmüştür.

2. YÖNTEM

Araştırma, bağlama icracılarının, bağlama çalmayı öğrenme sürecinde hangi öğrenme yollarını tercih ettiğini tespit etmeye yöneliktir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. "Tarama, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan araştırma modelidir. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır" (Karasar, 2018:109). Kaynak taraması ve konuya yönelik durumun tespiti aşaması betimsel bir yaklaşım ile ele alınmıştır.

2.1. Amaç ve Önem

Bu araştırma, bağlama icracılarının, bağlamadaki mevcut öğrenme yollarını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın, bağlama icracılarının, bağlamadaki mevcut öğrenme yollarını tespit etmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Usta-Çırac İlişisine Dayalı Öğrenme

Türk halk müziği incelendiğinde tarihinin oldukça eskilere dayandığı görülmektedir. Türklerin bilinen tarihinde çoğu kaynaktan yer alan bilgiler göçebe bir yaşamın etkili olduğu yönündedir. Türklerin günümüzde çok geniş bir coğrafya üzerinde yayılım göstermesi göz önünde bulundurulduğunda bu durum daha anlaşılır bir hal almaktadır. Ak'a göre, "25 asırdır Türkler, Asya kıtasının en büyük kısmında, Avrupa kıtasının mühim bir kısmında ve Afrika kıtasının kuzey ve doğu kısmında uzun hâkimiyetler kurmuşlardır. Buralarda bıraktıkları medeniyet, kültür ve sanat unsurları arasında musikinin önemli yeri vardır" (Ak, 2009, s.14). Türklerin göçebe düzeninin gündelik hayatta birçok şeyi etkilediğini söylemek mümkündür. Edebi ürünlerin üretilmesi ve aktarılması göçebeliliğin etkilediği alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Türklerin edebi ürünlerinin neredeyse bütünü sözlü aktarımla geleceğe taşıdığı görülmektedir. Bu aktarımda ise müziğin oldukça önem arz ettiği bilinmektedir. Edebi ürünleri üreten ozanların, aşıkların destanlarını, şiirlerini vs. çalgıları eşliğinde aktardıkları ve aktarılanların kulaktan kulağa gelecek nesillere ulaştırıldığı görülmektedir. Ozanların, aşıkların izinden gitmek isteyen yeni adayların ise onlarla yakından ilişkili olduğunu ve bire bir ozanlar, aşıklar tarafından eğitildiğini söylemek mümkündür. Ozanların, aşıkların bu şekilde yeni ozanları, aşıkları yetiştirme biçimine usta-çırac ilişkisi adı verilmektedir. Aslan'a göre, "çok eski bir tarihi geçmişe sahip olan Âşık edebiyatımızın geçmişten günümüze gelmesini sağlayan en önemli unsur, hiç şüphesiz ki yüzyıllardır içinde barındırdığı "usta-çırac" geleneğidir. Ezber, gözlem ve taklit metotlarına dayanan usta-çırac geleneği; âşık edebiyatı içerisinde âşık kollarının oluşmasına, âşık tarzı şiirlerin, âşık havalarının ve âşık hikâyelerinin üretilmesine, üretilen bu ürünlerin yüzyıllar boyu nesilden nesile intikal ettirilmesine zemin hazırlamıştır" (Aslan, 2007, s.235).

Ozanların, aşıkların başlıca çalgısı olan kopuz ve bağlamanın öğretilmesinde/öğrenilmesinde uzun yıllar boyunca usta-çırac ilişkisinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu durumun Türk halk müziğinin ihtisas alanı olarak belirleneceği tarihe kadar devam ettiği söylenebilir. 1900'lü yılların başında gelişen bu durum sonrasında usta-çırac ilişkisi ile öğretimi/öğrenimi sağlanan bağlama icrası, bunun yanı sıra metodolojik çalışmalarla birlikte yeni öğretim teknikleriyle desteklenmeye başlamıştır. Ancak gelenekten gelen usta-çırac ilişkisinin bu tarihten itibaren tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Zamanla her ne kadar yeni öğretim/öğrenim biçimleri ortaya çıksa da usta-çırac ilişkisi günümüzde de mevcudiyetini devam ettirmektedir.

3.2. Metotlara Dayalı Öğrenme

Bağlama icrası uzun yıllar boyunca usta-çırac ilişkisi ile gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Ancak 1940'lı yılların başında Türk halk müziği topluluklarının oluşturulduğu ve toplu bağlama icralarının başladığı görülmektedir. Konuya yönelik Haşhaş'ın görüşleri şu şekildedir: "Yurttan Sesler Topluluğu'nun kurulmasıyla birlikte, Türküler ve paralelinde bağlama enstrümanının icrasında, ozanlık (tek kişilik çalıp söyleme) geleneğinin yanı sıra, toplu icradan söz edilir olmuştur. Her enstrümanda olduğu gibi, bağlama enstrümanının toplu icrasında da belirli teknik kuralların (mızrap birlikteliği, ezgi uyumu vb.) olmasının gerekliliği düşünüldüğünde, bu oluşumun bağlama enstrümanına teknik icra yolunu açan ilk ve en önemli adımlardan biri olduğu sonucuna ulaşılabilir" (Haşhaş, 2013, s.2). Birkaç bağlamanın bir araya gelerek eş zamanlı olarak düzenli bir şekilde icra edilmeye çalışılmasının, bağlama icrasının kurallı bir hale gelmesine zemin hazırladığını ve Türk halk müziği korolarının ilk yıllarında bağlamanın tek eşlik çalgısı olmasının da¹ bu süreci hızlandırdığını söylemek mümkündür. Bu süreç ile birlikte bağlamada belirli bir icra biçiminin geliştirilerek standartlaştırılmaya çalışıldığı ve paralelinde yazılı birçok bağlama metodunun üretilmeye başladığı görülmektedir. Bu çabalar neticesinde bağlama öğretimi/öğreniminin üretilen bu metotlar üzerinden gerçekleştirilmesinin amaçlandığı bilinmektedir. Ancak sadece bağlama metotlarının odağında bir bağlama öğretimi/öğreniminin bazı problemlere yol açacağı düşünülmektedir. İmik ve Haşhaş'a göre, "Türk halk çalgıları içerisinde önemli bir yere sahip

¹ Parlak, Erol, 2000, s.100.

olan bağlamamanın öğretimine yönelik birçok metod çalışması yapılmıştır ancak bağlamadaki icra zenginliği ve çeşitliliğinden dolayı sadece yazılı kaynaklara bağlı kalınarak yapılan bağlama öğrenimi denemelerinin tam anlamıyla olumlu sonuçlar veremeyeceği düşünülmektedir. Özellikle orta ve ileri seviye icra aşamalarında önemli bir yere sahip olan bağlamadaki karakteristik icra özellikleri (tril, tel çekme, çırpma vb.) ve yöresel tavırların karmaşık yapılarının duysal/görsel olarak algılanmadan kişisel çabalarla -yalnızca yazılı kaynaklarla- çözümlene çabalarının birçok açıdan problemli olduğu bilinen bir durumdur. Daha açık bir ifadeyle, herhangi bir halk ezgisinin bağlamadaki icrası ile özdeşleşmiş olan çeşitli karakteristik icra özelliklerinin nota üzerinde genellikle belirtilmemesi, adı geçen karakteristiklerin belirtilmesi durumunda bile yine de doğru bir icra için duysal/görsel olarak algılanması gerekmektedir” (İmik, Haşhaş, 2015, s.33).

Bunun yanı sıra üretilen bağlama metotları incelendiğinde her metodun büyük oranda birbirinden farklı olduğu görülmektedir.² Bu farklılığın çeşitli sebepleri olacağı gibi birincil sebebinin Türk halk müziğinin son yüzyıl içerisinde ihtisas alanı olarak belirlenmesinin ve hızlı bir şekilde yapılanmaya başlamasının olduğu düşünülmektedir. Öncesinde yeterince kaynak olmayışı ve bunun sonucunda Türk halk müziği ve çalgılarına yönelik kaynak oluşturma çabalarının bireysel odaklı olduğu görülmektedir. Bu durum ise yapılan her çalışmanın model ve içerik bakımından birbirinden farklı olmasına sebep olmuştur.

Günümüzde usta-çırak ilişkisinin yanı sıra metotlar üzerinden de bağlama öğretimi yaygınlık kazanmıştır. Ancak mevcut durumda her metodun kendi camiasını oluşturduğu görülmektedir. Hatta mesleki eğitim veren kurum veya kuruluşlarda dahi iki bağlama eğitimcisinin farklı bağlama metotlarını kullandığını ve bağlama icrasına yönelik ulusal ölçekte henüz standart bir metodun olmadığını söylemek mümkündür. Bunun sonucu olarak yeni yetişen bağlama icracıları arasında farklı bağlama metotlarına bağlı olarak farklı terminolojik ifadelerin kullanılması, farklı transkripsiyonların kullanılması, farklı öğretim modellerinin benimsenmesi vb. gibi durumların geliştiği görülmektedir. Bu durumun da birçok açıdan çeşitli problemlere yol açtığını söylemek mümkündür.

3.3. Video veya Ses Kayıtlarına Dayalı Öğrenme

Günden güne gelişerek ve daha da yaygınlaşarak hayatımıza giren teknolojinin yaşamımızı kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Yaşamımızın teknoloji sayesinde kolaylaşması birçok alışkanlığımızın da değişmesine sebep olmuştur. Gelişen bu kolaylık karşısında teknolojiye bağımlı bir hale gelmemizin ise tartışılması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. Alemdar Çankaya, Karagöz Dursun ve Parasız’a göre (2021), “Günümüz dünyasında hızla gelişen teknoloji ve değişen dünya koşulları ile birlikte yüz yüze iletişimin azaldığı ve giderek yalnızlaşıp kendi iç dünyasını kuran bireylerin arttığı görülmektedir” (s.205). Ancak günümüzde teknolojiden bağımsız bir şekilde yaşamının oldukça güç olduğunu söylemek mümkündür. Türk halk müziği içerisinde bağlama icrasının yüzyıllarca usta-çırak ilişkisi ile aktarıldığı bilinmektedir. Yine günümüzde usta-çırak ilişkisinin devam ettiği görülse de bunun büyük ölçüde gelişen teknolojiye göre şekillendiği görülmektedir. Öncesinde usta-çırak ilişkisinin karşılıklı ve takipli bir diyalog içerisinde gerçekleştiği bilinmektedir. Ancak teknolojinin önemli bir ürünü olan medya araçları sayesinde usta-çırak ilişkisinin tek taraflı bir takip sistemine dönüştüğünü söylemek mümkündür. İmik ve Haşhaş’a göre, “teknolojik olanaklar paralelinde gelişen görsel ve işitsel medya araçlarının yaygın kullanımı sayesinde, herhangi bir konuda aranılan bilgiye kolayca ulaşılabilen ve bu durum insan hayatını birçok açıdan kolaylaştırabilmektedir. Sosyal konulardan, bilimsel konulara her türlü bilginin sanal ortamda depolanarak ulaşılabilirliğinin sağlanması, kişisel gelişimden, eğitim/öğretimin alt dinamiklerine kadar hemen her alanda etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla, öğrenilmek istenilen herhangi bir bilgi hakkında kişilere olan bağımlılık azalmakta ve kişisel gelişimin çerçevesini genişleterek mevcut öğretim/öğrenim yöntemlerinin tanımlarını farklı perspektiflere taşımaktadır.” (İmik, Haşhaş, 2015, s.32). Bağlama icrasının öğrenilmesinde usta-çırak ilişkisinin ve metotların yanı sıra yaygınlık kazanmış medya araçlarının etkisinin oldukça büyük olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde usta bağlama icracılarının ve daha birçok bağlama icracısının sayısız video ve ses kaydına medya araçları vasıtasıyla ulaşılabilir. Bu durum birçok bağlama icracısını ve bu icracıların çeşitli icra biçimlerini daha kolay ulaşılır hale getirmektedir. Haşhaş’a göre, “günümüzde, gelişen görsel-işitsel medya araçları sayesinde herhangi bir halk ezgisinin birçok -farklı- icrasına kolayca ulaşılabilir. Adı geçen performanslara kolayca ulaşabilmek birçok açıdan olumlu bir durumdur” (Haşhaş, 2017, s.88). Plak, kaset, CD, flash disc, internet vb. araçlara/platformlara kaydedilen veya yüklenen video ve ses kayıtları, her an ulaşılabilir bir haldedir. Bu imkân sayesinde bağlama çalmayı öğrenmek isteyen kişiler boş vakitlerine göre zamanı istedikleri gibi programlayabilmektedir. Dolayısıyla bu şekilde ulaşılan içeriklerin zaman bakımından kısıtlayıcı olmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca kaydedilmiş/yüklenmiş video ve ses kayıtlarının istenildiği takdirde defalarca başa sarılıp tekrar izlenmesi/dinlenmesi bunun yanı sıra yavaşlatılarak daha detaylı bir şekilde incelenmesi oldukça avantajlı

² Bknz. Güler, E. (2021). Bağlama Öğretiminde Kullanılan Metotlardaki Transkripsiyon Farklılıklarının İncelenmesi, Değerlendirilmesi ve Model Önerisi. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu gelişmeler ışığında günümüzde usta-çırak ilişkisinin geleneksel şeklinin modern çağa ayak uydurarak sanal ortama taşındığı ve çağın gereksinimlerine göre farklı bir yapıya büründüğü söylenebilir.

3.4. Kişisel Çabalara Dayalı Öğrenme

Bazı durumlarda usta-çırak ilişkisi, metodoloji veya herhangi bir medya aracı vasıtası olmadan kişisel çabalarla kişinin kendi kendine uğraşmalar sonucu bağlama çalmayı öğrendiği bilinmektedir. Bu tür öğrenme biçiminde bağlama icracısının kendine has icra karakteri geliştirdiği görülmektedir. Bu durumun gelişmesinde belirli bir yeteneğe sahip olunmasının ve kişinin bağlama çalmaya oldukça meraklı ve istekli olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Türk halk müziği içerisinde aşıklık geleneğinin bir parçası olan bade içme olgusu, kişilerin bağlamayı kendi kendine öğrenmesinde örnek olarak verilebilir. Badenin uykuda sunulan bir içki olduğu ve bu içkiyi yudumlayan aşıkların birtakım meziyetler kazandığı aşıklık geleneği içerisinde kabul edilen bir inanıştır. Kaya'ya göre, "Âşık Edebiyatındaki rüya motifi kompleks bir yapıya sahiptir. Şöyle ki, âşık adayı rüyasında bir güzele âşık olmakla birlikte, saz çalmasını, irticalen şiir söylemesini, âşıklığın vecibelerini (yani edep ve erkânını) yine rüyasında öğrenir ve bir mahlas alır. Böylece sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçmiş olur" (Kaya, 1994: 62). Bunun yanı sıra bade içme durumu olmadan da Türk halk müziğine meraklı ve arzulu olan kimselerin türkü söylemek için kendi kendine uğraşarak bir şekilde bağlama çalmayı öğrendiği görülmektedir. Bunun birçok sebebi olacağı gibi başlıca sebeplerinin kişinin sesinin güzel olması veya türkü söylemeyi çok sevmesi, bağlamaya karşı büyük bir ilgi duyması, bağlama eşliğinde türkü söylemek istemesi vb. durumlardan kaynaklandığı söylenebilir. Bu tür öğrenme biçiminde icracının yeterli bir seviyeye ulaştığı genellikle görülmez. Bunun için dışarıdan yardım alması gerekmektedir. Fakat bu şekilde bağlama icrasına başlayanların icra seviyesini yükseltmesi gibi kaygılarının olmadığı görülmektedir. Bu tür icracıların kendilerine yettiği kadar veya kendilerini tatmin ettiği kadar bağlama icrasını geliştirdiği söylenebilir.

4. SONUÇ

Bağlama geçmişten günümüze aktarılan çok kadim bir çalgı olmakla beraber Türk halkı tarafından çok sevilen ve halk arasında oldukça yaygın olan bir çalgıdır. Bağlamanın halk arasında oldukça yaygın olmasının, çeşitli yörelere ve kesimlere göre icra tarzı ve üslubu bakımından çeşitlilik göstermesine zemin hazırladığı söylenebilir. Bunun yanı sıra 20. yüzyıl sonrasında toplu bağlama icralarıyla birlikte başlayan bağlama icrasındaki kurallaşma süreci ve yaygınlaşan medya araçları sayesinde artan etkileşimler, bağlamanın alışılabilir öğrenme şekline alternatif yolların ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Mevcut durumda bağlama icrasının günümüzde birçok yolla öğrenildiği bilinmektedir. Bu öğrenme yollarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Usta-çırak ilişkisi ile (herhangi bir materyale gerek duyulmaksızın tamamen usta icracının öğretilerine dayalı olarak öğrenme gerçekleşir.)
- Bağlama metotları ile (bireysel bir şekilde veya usta öğretici denetiminde sadece bağlama metotlarından faydalanılarak öğrenme gerçekleşir.)
- Medya araçları ile (bireysel bir şekilde veya usta öğretici denetiminde medya araçları vasıtasıyla ulaşılan video veya ses kayıtlarından faydalanılarak öğrenme gerçekleşir.)
- Kişisel çabalar ile (herhangi bir yardım almadan ve herhangi bir materyali kullanmadan deneme-yanılma yoluyla çalışarak öğrenme gerçekleşir.)

Usta çırak ilişkisinde görülen bire bir öğrenme yolu asırlarca varlığını korumuş ve bağlama öğreniminde etkili bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Metodolojik çalışmaların artmasıyla ise bireysel öğrenme imkanının elde edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra medya araçlarının yaygınlaşmasıyla insanların kolaylıkla medya araçlarına ulaşması yine medya araçları üzerinden bireysel öğrenme imkanını doğurmuştur. Bireysel öğrenme biçiminde herhangi bir öğreticinin olmamasından kaynaklanan birtakım problemlerin olabileceği düşünülmektedir. Metottaki bir bölümden veya medya araçları vasıtasıyla referans alınan bir videodan yola çıkılarak tam öğrenimin sağlanmasında güçlüklerin yaşanabileceğini bunun yanı sıra doğru adımlarla ilerleme durumunun büyük ölçüde bir bilir kişi tarafından takip edilmesiyle mümkün olabileceğini söylemek mümkündür. Buna ek olarak kişisel çabalarla herhangi bir yardım almadan bağlama öğrenmeye çalışan kişilerin birçok problemle karşılaşacağı ve akabinde bir bilir kişiye ihtiyaç duyacağı düşünülmektedir.

Geçmişten günümüze süregelen usta çırak ilişkisinin geleneksel haliyle devam etmesine karşın farklı biçimlere dönüşerek yeni oluşumlarla da karşımıza çıktığı görülmektedir. Bağlama icracılarının performanslarını medya ortamına taşıması ve bu medya içeriklerine karşılıklı ilişki olmadan tek taraflı ulaşılması bu duruma örnek gösterilebilir. Bu doğrultuda günümüzdeki usta-çırak ilişkisinin çağın gereksinimleri doğrultusunda şekil değiştirdiğini söylemek mümkündür. Sanal usta-çırak ilişkisi olarak adlandırılabilir bu yeni oluşumda ustanın ve çırağın birbirinden bağımsız bir şekilde sürece dahil olduğu ve karşılıklı diyalogun dolaylı bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla geleneksel usta-

çıracak ilişkisine nazaran sanal usta-çırak ilişkisinde usta kişinin verdiğiyle yetinmesi, çırak kişinin de ne kadarını alıp ya da alamadığını bilememesi durumu bu yeni oluşumun en göze çarpan problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. KAYNAKÇA

Açar, Y. (2019). “Bağlama Eğitiminde Kullanılan Notasyonların Öğrencilerin Deşifre Başarısına Etkisi” (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Malatya.

Açın, C. (1994). “Enstrüman Bilimi (Organoloji)” İstanbul: Yenidoğan Basımevi Ltd. şti.

Ak, Ş. M. (2009). “Türk Musikisi Tarihi” Ankara: Akçağ Yayınları.

Alemdar Çankaya E., Karagöz Dursun B., Parasız G. (2021). “9. Sınıf Öğrencilerine Değerlerin Müzik Etkinlikleri Yoluyla Kazandırılması” Eğitim Bilimlerinde Araştırma ve Değerlendirmeler. Cilt.2, Ankara: Gece Kitaplığı.

Algı, S. (2006). “Üniversitelerimizin Eğitim Fakültelerine Bağlı Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında Yüksek Bağlamada Yöresel Tezene Tavrılarının Kullanım Durumlarına Yönelik Bir Çalışma” (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aslan, F. (2008). Âşık Edebiyatı “Usta-Çıracak Geleneği” İle Geleneksel Osmanlı Türk Müziği “Meşk Usûlü”Nün Karşılaştırılması. 38. İcanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Cilt 1, Sayı 1. Ankara.

Creswell, J.W. (2017). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. (Çev. M. Sözbilir). Ankara: Pegem Akademi,

Demirsipahi, C. (1975). Türk Halk Oyunları. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları:148

Feyzi, A. (2015). Darü'l Elhan'a Ait Anadolu Halk Şarkıları Defterlerinde Erzurum Türküleri. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 54.

Göktaş, U. (2020). Bağlama Çalgısında Nota-İcra Farklılıklarına Sebep Olan Etkenler, İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, Cilt-6, Sayı-1.

Güler, E. (2021). Bağlama Öğretiminde Kullanılan Metotlardaki Transkripsiyon Farklılıklarının İncelenmesi, Değerlendirilmesi ve Model Önerisi. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Haşhaş, S. (2013). “Bağlama Eğitiminde Bağlama Tutuş, Mızrap (Tezene) Tutuş-Vuruş Yönlerinin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme” (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı. Erzurum.

Haşhaş, S. (2017). “Bağlama İcrasında Geleneksellik ve ‘Yenilikçilik’ Konuları Üzerine Genel Bir Değerlendirme” İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, Sayı: 3, Basım Tarihi: 2017, Malatya.

İmik, Ü., Haşhaş, S. (2015). “Medya Araçlarının Bağlama Sazının Öğreniminde Kullanımı”. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt-1, Sayı-1, (s.31-40).

Karasar, N. (2018). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel.

Kaya, D. (1994). Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Parlak, E. (2000). Türkiye’de El ile (Şelpe) Bağlama Çalma Geleneği ve Çalış Teknikleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.